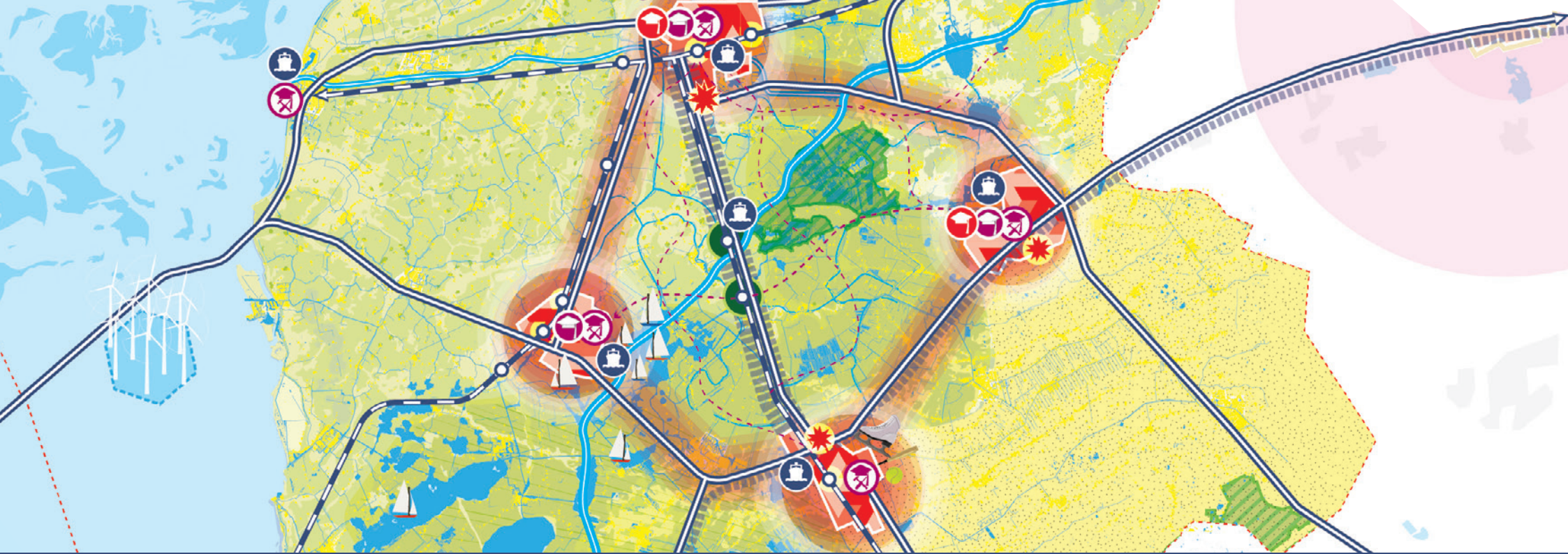

Verstedelijkingspropositie Fries Stedelijk Netwerk 2050

April 2025

Samenvatting

De ontwikkeling van de steden in Fryslân biedt een unieke kans voor de regio en voor Nederland. Vanuit een stevige economische positie en een hoge leefkwaliteit gecombineerd met de Friese cultuur en het landschap hebben de steden Drachten, Heerenveen, Leeuwarden en Sneek (als onderdeel van het Fries Stedelijk Netwerk) de potentie om gezamenlijk te groeien. Inzet op groei draagt bij aan Fryslân als geheel. Van grootste stad tot kleinste kern.

Agendering: Potentie van het stedelijk netwerk voor heel Fryslân en Nederland

Deze propositie verduidelijkt hoe de ontwikkeling van vier steden met elkaar is verbonden en schetst hoe de steden vanuit de eigen kracht samen bij kunnen dragen aan de opgaven in het noorden en Nederland als geheel. Deze propositie is een aanbod van de provincie Fryslân en de gemeenten Heerenveen, Leeuwarden, Smallingerland en Sudwest-Fryslân.

Het geeft richting aan overheden, bedrijfsleven, kennisinstellingen én inwoners over de toekomst van het Fries Stedelijk Netwerk. Het is dan ook een uitnodiging aan het Wetterskip en de 14 Friese gemeenten om hierin aanvulling op de bestaande samenwerkingsverbanden samen vervolg aan te geven. Met deze propositie zetten we ook een belangrijke stap in

de bijdrage van Fryslân aan de ambities van het Rijk, vertaald in de nieuwe Nota Ruimte. We nodigen het Rijk dan ook uit om samen met ons invulling te geven aan deze ambitie.

Inbreng voor samenwerking met het Rijk voor de Nota Ruimte en het bestuurlijk overleg leefomgeving

Deze verstedelijkingspropositie wordt ingebracht bij het Rijk voor de Nota Ruimte. In de zomer van 2025 biedt de minister de Nota ruimte aan bij de Tweede Kamer. De inzet is om voor de ruimtelijke trajecten op het gebied van wonen, mobiliteit, economie en leefbaarheid als Fryslân vanuit de huidige kracht en kwaliteiten inbreng te geven op de wijze waarop deze regio een onderdeel vormt van het Stedelijk Netwerk Nederland. Het Fries Stedelijk Netwerk draagt bij als plek voor verstedelijking, waaronder inzet op grootschalige woningbouwlocaties. Inzet wordt gevraagd op de langjarige samenwerking tussen de verschillende overheidslagen in Fryslân met het Rijk. Vandaar dat als onderdeel van het vervolgtraject gezamenlijk met partners gewerkt wordt aan uitwerking van deze propositie in een verstedelijkingsstrategie en bijbehorende investeringsagenda. We nodigen het Rijk uit om de invulling gezamenlijk afspraken te maken in het Bestuurlijk Overleg Leefomgeving in juni 2025.

Deze propositie agendeert de groei van het Fries Stedelijk Netwerk richting de Nota Ruimte en als bouwsteen voor de provinciale omgevingsvisie. Zo kan een integrale afweging van alle ruimtelijke vraagstukken op zowel provinciaal als nationaal niveau in het geheel worden afgewogen. De propositie is in samenhang met het NOVEX-gebied Lelylijn waarin Rijksoverheid, provincie Fryslân, Groningen, Drenthe en Flevoland samenwerken aan de ontwikkeling van een nieuwe spoorverbinding tussen het noorden en de Randstad.

In deze verstedelijkingspropositie is het Fries model van verstedelijking uitgewerkt. Het is een samenhangend toekomstperspectief op de thema's:

- Wonen
- Werken
- Bereikbaarheid
- Voorzieningen

De verstedelijkingspropositie is een verdieping op de ambitie die de steden in 2024 met elkaar uitwerkten.

Strategische kracht door verbinding

De ontwikkeling van de steden is al eerder ingezet. Sinds 2014 groeide het Fries Stedelijk Netwerk met ruim 18.887 woningen, ruim 13% en daarmee wonen er in 2025 meer dan 210.000 inwoners in de steden Drachten, Heerenveen, Leeuwarden en Sneek. Er is zowel mét als zonder Lelylijn ruimte in de steden voor de groei van woningbouw. De groei van de steden is in absolute aantallen niet zo hoog als de groei die voor de rest van Nederland is voorzien. Procentueel is de groei wel hoog. En draagt er aan bij om het aanbod op de arbeidsmarkt te versterken. De Economische samenwerkingsagenda van Fryslân is het uitgangspunt voor het economisch profiel en ontwikkeling. De vier steden kenmerken zich door drie sterke en innovatieve economische sectoren: water(-technologie), agrifood en innovatieve maakindustrie. Ondersteund door de concentratie van HBO/MBO-instellingen wordt al samengewerkt vanuit het onderwijsakkoord Fryslân en de kennisagenda Fryslân. Deze ontwikkeling vindt de strategische kracht onder andere in de aanwezigheid van Wetsus, Dairy Campus, Campus Drachten, Circular valley en Campus Fryslân van de Rijksuniversiteit Groningen. De samenwerking tussen WO, HBO en MBO versterken draagt hieraan bij met de samenwerking vanuit de universiteit van het Noorden, maar ook de aanwezigheid van Firda als grote MBO instelling, de Noordelijke hogeschool Leeuwarden Stenden en Van Hall Larenstein als HBO instellingen passend bij de economische sectoren.

De steden vormen en sterke stedelijke dynamiek en bieden een hoge leefkwaliteit aan de gehele gemeenschap. De Mienskip vormt een versneller voor de versterking van de brede welvaart. De unieke toeristische en culturele eigenheid draagt bij aan het levensgeluk in de regio. Het gezamenlijk innovatiesysteem biedt al een aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bedrijven en ruimte voor talent. De verbindingen en compacte reistijden (max. 30 minuten) zijn goed voor dagdagelijkse kennisuitwisseling en samenwerking. Wel kunnen een aantal verbindingen voor openbaar vervoer worden versterkt. En met als lonkend perspectief de snelle treinverbinding met de komst van de Lelylijn als versterkende spoorverbinding van de steden onderling en de verbinding met de Randstad.

De regio kent ook uitdagingen. De ontwikkeling van de grootste stad tot de kleinste kern in Fryslân is ook noodzakelijk om invulling te geven aan de uitdagingen waar de regio voor staat en het huidige voorzieningenniveau te behouden. Bij ongewijzigd beleid heeft de regio een complex spanningsveld met een vergrijzende bevolking, krimpende beroepsbevolking, een krimpend aantal jongeren, een groeiend aantal arbeidsmigranten en een groeiende expat community. Een passende aantrekkelijke leefomgeving met een stedelijke dynamiek biedt een antwoord op deze uitdaging met als voorwaarde behoud en versterking van de huidige kwaliteiten van de

regio: gezonde leefomgeving, unieke cultureel erfgoed en de waterrijke open landschappen.

De propositie is zo opgezet dat de Friese steden maximaal profiteren van agglomeratievoordelen, zonder verspilling van mensen en middelen. De verbindingen tussen de steden versterken draagt bij aan meer uitwisseling van kennis, specialisatie en innovatie onderling. Dit vraagt om een regionale rolverdeling van de steden. Leeuwarden richt zich op hoger onderwijs, terwijl Heerenveen en Sneek sterke posities hebben in topsport en gezondheid. Drachten functioneert als economisch knooppunt op high tech maakindustrie. Deze gespecialiseerde en gespreide voorzieningenstructuur voorkomt dubbelingen en verhoogt de kwaliteit.

Inzicht in de economische kracht van Fryslân in 2025

De regio kent het grootste aandeel MKB in topsectoren. Zuidoost Friesland is de 3e economische groeiregio van Nederland. De arbeidsproductiviteit van het midden- en kleinbedrijf in de topsectoren is met €72.000,- per werkdag een stuk hoger dan de €57.000,- voor het hele Nederlandse MKB. Veel private, toekomstgerichte research & development is gevestigd in Fryslân, gericht op water, eiwittransitie & chip technologie. Het Fries Ste-

delijk Netwerk is onderdeel van het project Beethoven. De samenwerking in Noord-Nederland voor het project Beethoven wordt ondersteund door de gemeenten Leeuwarden, Smallingerland met het Innovation Cluster in Drachten. Fryslân is wereldwijd koploper in circulariteit en op het gebied van innovaties in water(technologie). Fryslân is koploper op het gebied van een regionale circulaire en biobased bouwsector en kent een regionale circulaire zuivelkringloop. De Dairy Campus is onderdeel van Wageningen Livestock Research. Met het Wypark Fryslân heeft de provincie het grootste zoetwaterwindpark ter wereld. Onderzoeks-, kennis- en onderwijsinstellingen vormen samen de Universiteit van het Noorden.

Versterken kwalitatieve kracht richting 2050

Om een duurzame en welvarende toekomst voor de regio te garanderen, zetten we in de verstedelijkingspropositie in op het versterken van de kwalitatieve kracht door vijf gerichte interventies:

1. Ruimte bieden aan verdergaande specialisatie en clustering van de drie economische topsectoren vanuit stedelijk perspectief.

Fryslân zet met de Economische samenwerkingsagenda in op een schoon, gezond en gelukkig Fryslân. De Friese definitie van brede welvaart. Missie gedreven innoveren vanuit de brede economie als fundament heeft de basis in zes thema's:

- A Watertechnologie
- B Agrifood
- C High tech systemen & materialen
- D Circulaire materialen
- E Maritieme technologie
- F Toerisme en gastvrijheid

Vanuit het onderscheidend perspectief van de steden zijn er drie hiervan uitgelicht. Voor de steden wordt ingezet op het bieden van ruimte aan verdergaande specialisatie en clustering van de drie economische topsectoren: water(technologie), agrifood en innovatieve maakindustrie. Water(technologie) met toonaangevende onderzoeksorganisaties, jachtbouw en toerismesector. Agrifood met een grote traditie en kennis als fundament voor de landbouw en de landbouwtransitie en innovatieve maakindustrie met een divers MKB-landschap en een krachtig netwerk van mbo- en hbo-opleidingen.

2. Blijven bouwen aan een onderling gedifferentieerd woningaanbod (tussen de +25% en +40% t/m 2050) en zorgen voor voorzieningen in de nabijheid.

Ten aanzien van de bevolkingsprognoses is een bandbreedte opgenomen, doordat de daadwerkelijke demografische ontwikkelingen richting 2050

nog onzeker zijn. Hierin is het maximum van de bandbreedte de woningbouwambitie, zoals geformuleerd in de propositie het uitgangspunt. Het minimum van de bandbreedte wordt gevormd door de demografische ontwikkelingen op basis van de bekende kengetallen uit diverse prognoses en beleid. Factoren die deze bandbreedte beïnvloeden zijn de mogelijke aanleg van de Lelylijn, waardoor het maximum van de bandbreedte overschreden wordt, migratie of andere onvoorziene ontwikkelingen.

Doel is het creëren van aantrekkelijke woonmilieus met ruimte voor woningen, waarvan het grootste deel in centrumstad Leeuwarden en een slimme spreiding van voorzieningen naar schaalniveau met versterken eigen identiteit van de steden. Leeuwarden vormt het bestuurlijk centrum met zakelijke dienstverlening en rijksdiensten, een agro-food en watertech-sector, de energie-campus, defensie, rechtspraak en een groeiende campus met 30.000 studenten. Drachten het centrum voor hoogwaardige maakindustrie met innovatieve bedrijven en een sterk MBO cluster. Heerenveen het duurzaam logistiek knooppunt met focus op circulaire economie en topsport en Sneek het maritiem centrum met jachtbouw, watertech bedrijven (MKB) en watertoerisme.

3. Ontwikkelen van talent door kwalitatief en gericht onderwijs en talent vasthouden door vergroten keuzevrijheid binnen het Noordelijk Stedelijk Netwerk.

Met de Universiteit van het Noorden kent het Fries

Stedelijk Netwerk een netwerk van kennis-, onderwijs- en onderzoeksinstellingen die kans biedt voor versterking van de samenwerking tussen ondernemers, onderwijs en de overheid. Het aantrekken van talent combineren met stedelijke voorzieningen en diversiteit in werkgelegenheid tussen de steden draagt hieraan bij.

4. Versterken interne en externe multimodale verbindingen (weg, water, spoor).

Met inzet op nabijheid van wonen en werken, gecombineerd met inzet op de mobiliteitstransitie en strategische investeringen in verschillende modaliteiten zetten we in op versterking van interne en externe multimodale verbindingen. Zoals de komst van de Lelylijn nationale bereikbaarheid en regionale OV-netwerk en fietsinfrastructuur voor duurzame verbindingen binnen de regio. De verbindingen tussen de Friese steden, en het gebied daar tussenin zijn, zeker op het gebied van openbaar vervoer voor verbetering vatbaar.

5. Verweving stad en land door groene en blauwe routes, anders bouwen en energie(transitie).

Het behoud en versterken van het Friese landschap vormt een belangrijke drager voor een leefbaar Fryslân. Met de verstedelijkingsopgave is het essentieel dat de waarden van het landschap en de natuur hier goed in worden meegenomen en voldaan wordt aan randvoorwaarden vanuit energie en circulariteit. De diversiteit aan landschappen met unieke waarde

en identiteit behouden en versterken vraagt om zorgvuldig investeren. Er liggen kansen om water en groen meer ruimte te geven in de steden en de hoge landschappelijke kwaliteiten tot in de binnensteden door te ontwikkelen met klimaatadaptieve inrichting van stedelijke gebieden.

Ontwikkeling netwerk van steden

De ontwikkeling van het Fries Stedelijk Netwerk vindt plaats op vier samenhangende schaalniveaus. Leeuwarden fungeert als grootste stad als primaire schakel in het Stedelijk Netwerk Nederland, terwijl Drachten, Heerenveen en Sneek zich ontwikkelen als complementaire centrumsteden. De regiocentra vervolmaken het netwerk en zorgen voor een fijnmazige structuur van voorzieningen en verbindingen naar de omliggende kernen.

Vervolg: Propositie als eerste stap

Deze propositie vraagt om verdere verdieping, verbreding en onderbouwing van thema's. Dat volgt in de verstedelijkingsstrategie waarin een ontwikkelperspectief voor 2050 wordt uitgewerkt. Dat verhaal omvat een uitwerking van de strategie: hoe gaan we groeien, waar en wanneer? Hier hoort een uitwerking bij van een gezamenlijke investeringsagenda. Om hiertoe te komen is een verbreding van de samenwerking gewenst naar alle gemeenten, het Wetterskip en het Rijk. Uitvoering geven aan deze verstedelijkingsstrategie gebeurt niet alleen door de overheden. Samenwerking met kennis- en onder-

wijsinstellingen is daarin gewenst om een deel van de ambities te realiseren. Vervolgens kunnen deelbe-sluiten genomen worden en afspraken gemaakt worden richting uitvoering van de ambities.

Opbouw van de verstedelijkingspropositie

Deze verstedelijkingspropositie bestaat uit de volgende onderdelen:

- Een inleiding met daarin een beschrijving van het waarom van deze verstedelijkingspropositie, de kracht van het Fries Stedelijk Netwerk en de uitdagingen. In dit hoofdstuk staat ook de fasering beschreven waarin gewerkt wordt aan de stedelijke opgaven van Fryslân.
- In het tweede hoofdstuk staat de kwaliteit van Fryslân in 2025 beschreven. Nu al wordt gewerkt aan de ontwikkeling van de regio en zijn er sterke sectoren die daar een belangrijke bijdrage aan leveren.
- In het derde hoofdstuk staan de interventies benoemd om deze ontwikkeling verder te brengen. Deze zijn uitgewerkt voor:

A. De economische samenwerkingsagenda en als onderdeel daarvan de economische topsectoren vanuit stedelijk perspectief

B. De woningbouwopgave en nabijheid van voorzieningen

C. Ontwikkelen en vasthouden van talent

D. Versterken van de interne en externe multimediale verbindingen

E. Verweving van stad en land

- In het vierde hoofdstuk zijn de kwaliteiten en verbondenheid van Fryslân en de steden in het bijzonder uitgewerkt. Hierin is aangegeven hoe de steden onderling samen hangen en is de verbinding met de omliggende kernen uitgewerkt.

Tot slot is het vervolg voor een langjarige samenwerking uitgewerkt. Hierin is aangegeven op welke wijze de steden gezamenlijk met de provincie, Rijk en andere eerder genoemde partijen vorm willen geven aan de ontwikkelingen die in de propositie staan geagendeerd.

Inhoudsopgave

1.	Inleiding	11
2.	Fryslân in 2025: Strategische kracht door verbinding en specialisatie	17
3.	Kwaliteiten van Fryslân versterken door gerichte interventies	27
4.	Kwaliteiten en verbondenheid van Fryslân en de steden in het bijzonder	45
5.	Conclusie en vervolg Fries Stedelijk Netwerk	50
	Bronnen, verwijzingen en voetnoten	52

1. Inleiding

1.1 Waarom een verstedelijkings- propositie?

Vier Friese steden hebben samen met de provincie de handen ineengeslagen om een start te maken met een gezamenlijke visie op - werken, wonen, mobiliteit en voorzieningen. Deze propositie verduidelijkt de onderlinge complementariteit en schetst hoe de steden Drachten, Heerenveen, Leeuwarden en Sneek, hierna 'Fries Stedelijk Netwerk' vanuit eigen onderscheidende kracht in gezamenlijkheid kunnen bijdragen aan opgaven in het noordelijk stedelijk netwerk (Deltaplan voor Noordelijk Nederland) en Nederland als geheel (Stedelijk Netwerk Nederland). Er groeit en bloeit er van alles. Dat gebeurt op vier schaalniveaus:

1. Het schaalniveau van het Fries Stedelijk Netwerk met het Stedelijk Netwerk Nederland
2. In verbinding met Noordelijk Nederland
3. Als steden onderling met elkaar
4. Van de kernen binnen Fryslân met elkaar.

De ruimtelijke opgave voor Fryslân is uiteindelijk een gemeenschappelijke opgave van alle overheden in Fryslân met daarin voor ieder een eigen rol en verantwoordelijkheid. Van daar dat de betrokkenheid van de provincie als een participant in het proces om tot de verstedelijkingspropositie Fries Stedelijk Netwerk 2050 te komen van essentieel belang is. Om uiteindelijk goede ruimtelijke keuzen voor de provincie als geheel te maken. Naast de belangen van de vier steden die participeren in deze

verstedelijkingspropositie, draagt de provincie bij aan de verbinding met en de inbreng van alle gemeenten. Gezamenlijk staan de vijf partijen aan de lat om naast de agendering voor het stedelijk perspectief er voor de zorgen dat het uiteindelijk juist één Frysk verhaal wordt, waarmee alle gemeenten zich comfortabel voelen.

De economische samenwerkingsagenda vormt het uitgangspunt, waarbij de ruimtelijk economische ontwikkeling zich vanuit het perspectief van de vier steden kenmerkt door drie sterke en innovatieve economische sectoren. Het gaat om water(technologie), agrifood en innovatieve maakindustrie en de combinatie met nationale topvoorzieningen, culturele eigenzinnigheid en een landschap van wereldklasse dat reikt tot aan de voordeur. In 2025 wonen er meer dan 210.000 inwoners in de steden Drachten, Heerenveen, Leeuwarden en Sneek. Deze propositie zet in op groei van het inwoneraantal om in te zetten op een toekomstbestendige beroepsbevolking voor de Friese steden. Daarmee levert het Fries Stedelijk Netwerk een significante bijdrage aan de nationale verstedelijkingsopgave. Met als lonkend perspectief de snelle treinverbinding met de komst van de Lelylijn als versterkende spoorverbinding van de steden onderling en als verbinding met de Randstad. Deze groei versterkt niet alleen de steden zelf, maar heeft ook een positieve uitstraling op de

leefbaarheid van de omliggende kernen. De potentie van de regio kan alleen in samenwerking worden opgepakt. Samenwerking tussen de steden, omliggende kernen, provincie, het Wetterskip en het Rijk kunnen in belangrijke mate bijdragen aan de brede welvaart van Fryslân als geheel.

Met verstedelijking wordt het proces bedoeld waarbij het aantal inwoners groeit in lijn met de toename van de werkgelegenheid en bedrijvigheid, wat vraagt om bebouwing en infrastructuur. In deze verstedelijkingspropositie verkennen we de vraag hoe we slimmer gebruik kunnen maken van bestaand stedelijk gebied en beperkte oppervlakte-uitbreiding hiervan. Deze verstedelijkingspropositie is geen doel, geen eindresultaat. Het is een middel om niet alleen toe te werken naar een verstedelijkingsstrategie of bouwstrategie maar ook een middel om de potentie van de vier steden ten volste te kunnen benutten voor de omliggende regio en het Stedelijk Netwerk Nederland.

1.2 Kracht van het Fries Stedelijk Netwerk benutten om de kwaliteiten van Noord Nederland als geheel te versterken

Het Fries Stedelijk Netwerk is een daily urban system binnen Noordelijk Nederland. Dit stedelijk netwerk geeft ruimte voor bedrijven om te innoveren, ruimte voor jeugd om talenten te ontwikkelen en ruimte voor bewoners om te ademen in een groen en waterrijk landschap. De kwaliteiten van Fryslân maken dat inwoners bovengemiddeld gelukkig zijn. Deze hoge mate van geluk onder inwoners, gekoppeld aan de ruimtelijke kwaliteit en het waterrijke landschap, maakt de regio tot een zeer aantrekkelijke omgeving. Goede verbindingen, een sterk MKB, hoge woonkwaliteit en sterke sectoren maken de regio tot een aantrekkelijke vestigingsplaats voor organisaties en mensen.

1.3 Uitdagingen van het Fries Stedelijk Netwerk

Deze autonome groeispiong is ook noodzakelijk om invulling te geven aan de uitdagingen waar de regio voor staat. Het Planbureau Fryslân heeft geconstateerd dat bij ongewijzigd beleid de beroepsbevolking tot 2040 met 32.000 personen zal krimpen. De regio staat voor een dubbele vergrijzing die vraagt om een concrete aanpak om ervoor te zorgen dat de beroepsbevolking kan groeien. De vergrijzende bevolking, een teruglopend aantal jongeren en een groeiend aantal arbeidsmigranten en een groeiende expat community creëren complexiteit. We moeten toewerken naar een passende aantrekkelijke leefomgeving met voldoende dynamiek en reuring, zo ontwikkelen we een compleet en goed functionerend netwerk dat jongeren aantrekt. De verstedelijkingsstrategie van het Fries Stedelijk Netwerk vormt een doelgerichte interventie om deze negatieve trend te keren en een duurzaam economisch toekomstperspectief te creëren.

We zetten specifiek in op het behouden van jongeren door het bieden van hoogwaardige opleidingsmogelijkheden en interessant werk, zodat zij zich

hier verder kunnen ontwikkelen en een volledige loopbaan kunnen doorlopen binnen het Fries Stedelijk Netwerk. Tegelijkertijd creëren we aantrekkelijke kansen voor Friese jongeren die elders een opleiding hebben gevolgd om terug te keren en hier een goede baan te vinden, waarmee we talent voor de regio behouden.

Daarom ligt de focus op versterking van de specifieke kwaliteiten van de regio: uniek cultureel erfgoed en de waterrijke open landschappen, samen met de excellente kennis- en onderwijsinstellingen. We bouwen voort op onze sterke sectoren zoals water(technologie) verankerd in regionale kenniscentra zoals Wetsus, Dairy Campus, Campus Drachten, Circular Valley en Campus Fryslân.

1.4 In fases werken aan de stedelijke opgaven van Fryslân

De regio staat niet alleen voor uitdagingen in demografische ontwikkeling, maar ook in het landschap (met name in het veengebied) en de wateropgave. Deze uitdagingen bieden tegelijkertijd kansen voor versterking van de economie, voor de woningbouw, voor versterking van de mobiliteit en voorzieningen van de grootste stad tot de kleinste kern. Door deze integrale benadering creëren we een toekomstbestendige regio waarin economische vitaliteit, leefbaarheid en duurzaamheid hand in hand gaan.

Het Fries Stedelijk Netwerk heeft zich ontwikkeld als strategisch samenwerkingsverband tussen de stedelijke kernen Drachten, Heerenveen, Leeuwarden en Sneek, gericht op gecoördineerde verstedelijking. Deze samenwerking heeft begin 2025 geresulteerd in een omvattende verstedelijkingspropositie die een integraal ontwikkelingsperspectief presenteert voor de vier steden.

In nauwe samenwerking met de provincie Fryslân heeft het Fries Stedelijk Netwerk een coherente langetermijnvisie uitgewerkt waarin de kernthema's

wonen, werken, mobiliteit en voorzieningen in onderlinge samenhang zijn geadresseerd. Deze verstedelijkingspropositie vormt een essentiële bijdrage aan zowel de uitwerking van de nationale Nota Ruimte als de provinciale omgevingsvisie. De gefaseerde implementatiestrategie waarborgt een zorgvuldige, adaptieve ontwikkeling die de unieke kwaliteiten van het Friese stedelijke en landschappelijke ecosysteem respecteert en versterkt. Deze propositie vraagt om verdere verdieping, verbreding en onderbouwing van thema's. Dat volgt in de verstedelijkingsstrategie waarin een ontwikkelperspectief voor 2050 wordt uitgewerkt. Hier hoort een uitwerking bij van een gezamenlijke investeringsagenda. Om hiertoe te komen is een verbreding van de samenwerking gewenst naar alle gemeenten, het Wetterskip en het Rijk. Uitvoering geven aan deze verstedelijkingsstrategie gebeurt niet alleen door de overheden. Samenwerking met kennis- en onderwijsinstellingen is daarin gewenst om een deel van de ambities te realiseren. Vervolgens kunnen deelbesluiten genomen worden en afspraken gemaakt worden richting uitvoering van de ambities.

2. Fryslân in 2025 Strategische kracht door verbinding en specialisatie

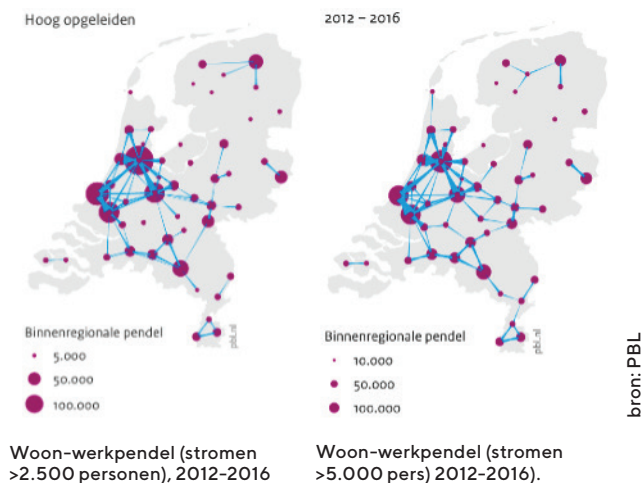
De Friese steden dragen bovengemiddeld bij aan de nationale opgaven voor woningbouw, werken, voorzieningen en mobiliteit. Door agglomeratievoordelen versterken de steden Leeuwarden, Heerenveen, Drachten en Sneek elkaar en bieden ze een aantrekkelijk woon- en werkmilieu. De Friese steden zullen doorgroeien en daarmee een aanzienlijke bijdrage leveren aan de nationale verstedelijkingsopgave. Deze groei zal met de komst van de Lelylijn groter zijn en ook sneller worden gerealiseerd. De kansen en uitdagingen zijn hieronder uitgewerkt voor vier thema's:

- Wonen
- Werken
- Mobiliteit
- Voorzieningen

Voor elk van de thema's is het agglomeratievoordeel benoemd waarmee de steden vanuit complementariteit bijdragen aan ontwikkeling op het thema. Het Fries Stedelijk Netwerk zet in op de strategische kracht door verbinding. Dat gaat over:

1. Een complementair economisch ecosysteem waar water(technologie), agrifood en innovatieve maakindustrie elkaar versterken, waarin circulariteit voor alle sectoren leidend is;
2. Vier steden die elkaar versterken in plaats van dupliceren;
3. Goede verbindingen en beperkte reistijden (max. 30 minuten) maken dagelijkse kennisuitwisseling en samenwerking vanzelfsprekend.

Deze ontwikkeling wordt ondersteund door een concentratie van HBO/MBO-instellingen en de universiteit van het Noorden die direct aansluiten op de regionale speerpuntsectoren. Een gedeelde arbeidsmarkt van 250.000+ mensen binnen 30 minuten reisafstand. Een gezamenlijk innovatiesysteem dat start-ups en scale-ups faciliteert.

Het Fries Stedelijk Netwerk kent een sterke combinatie van stedelijke dynamiek en leefkwaliteit: hoogstedelijk, bosrijk (Friese Wouden en landgoed) en waterrijk. De 'Mienskip' is de versneller: versterken wat van oudsher al was: familiebedrijven, elkaar helpen en verbondenheid in de samenleving. Deze korte lijnen en sterk maatschappelijk middenveld dragen bij aan de basis voor brede welvaart in de steden en kernen. Het netwerk kent unieke toeristische

en culturele eigenheid. De steden bieden de basis voor de proeftuin van innovatieve oplossingen in water(technologie), agrifood en innovatieve maakindustrie. Daarom is er potentie voor wonen en werken door een al aanwezig aantrekkelijk vestigingsklimaat voor bedrijven en talent.

De verstedelijking in het Fries Stedelijk Netwerk is al volop in beweging. In tien jaar tijd, de periode 2014-2024 bouwden de gemeenten in het Fries Stedelijk Netwerk in totaal 18.887 woningen bij, een uitbreiding van 13,4%¹. De steden als totaal kwamen daarmee boven de Primos prognoses uit.

TABEL 1 Toename aantal woningen periode 2014-2024 gemeenten incl. fusies van gemeenten (CBS, 2025)

Aantal woningen	In 2014	In 2024	Toename woningen	Toename in %
Drachten (Smallingerland)	25.256	26.564	1.308	5,2%
Heerenveen	23.134	24.447	1.313	5,7%
Leeuwarden	53.792	65.879	12.087	22,5%
Sneek (Súdwest Fryslân)	38.939	43.118	4.179	10,7%
Totaal FSN	141.121	160.008	18.887	13,4%
Nederland	7.587.964	8.274.416	686.452	9,0%

Ontwikkeling inwoners en woningbouw

Nederland groeit naar 17,8 tot 21,8 miljoen inwoners in 2050², de Nederlandse woningvoorraad moet met 2 miljoen (25%) groeien, waarbij deze groei geconcentreerd gaat worden in de steden. Een 'straatje' erbij levert maximaal 95.000 extra woningen in Nederland op. Het concept 'straatje erbij' bestaat naast andere verstedelijkingsopties, zoals verdichting van de stad, het efficiënter benutten van bestaande woonruimte of het aanleggen van compacte stadswijken buiten de bebouwde kom, zogenaamde 'uitleglocaties'³.

Ontwikkeling beroepsbevolking en werkgelegenheid

De autonome beroepsbevolking in Fryslân neemt vanaf 2023 af: het aantal 15- tot 75-jarigen daalt tussen 2023 en 2050 met 7,2%; dat is ruim 35.000 personen minder dan in 2023 maar; we zien dat de daling van de beroepsbevolking 1 op 1 wordt aangevuld door arbeidskrachten uit het buitenland. Ongeveer 60% van de werkgelegenheid in Fryslân is gelokaliseerd binnen de vier Friese Steden. Zuidoost Friesland is de 3e economische groeiregio van Nederland⁴.

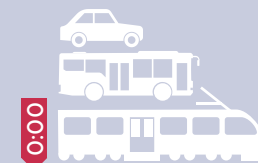
Economische sectoren

De hightech maakindustrie is met 45.000 banen en bijna 2.500 vestigingen een belangrijke sector voor Noordelijk Nederland. Fryslân vormt met 52% van de vestigingen en 47% van de werkgelegenheid het zwaartepunt van deze industrie in het Noorden. Het

Fries Stedelijk Netwerk telt in 2023 180.700 banen en 41.940 bedrijfsvestigingen. Dit is 63,7% van het aantal banen in Fryslân en 49,3% van het aantal bedrijfsvestigingen in Fryslân. De sector zorg & welzijn is met ruim 62.000 banen de grootste sector⁵. De regio kent het grootste aandeel MKB in topsectoren. De arbeidsproductiviteit van het midden- en kleinbedrijf in de topsectoren is met €72.000,- per werkzame persoon een stuk hoger dan de €57.000,- voor het hele Nederlandse MKB⁶. Veel private, toekomstgerichte research & development is gevestigd in Fryslân, gericht op innovaties in watertechnologie, eiwittransitie & chip technologie. Het Fries Stedelijk Netwerk is onderdeel van het project Beethoven. De samenwerking in Noordelijk Nederland voor het project Beethoven wordt ondersteund door de gemeenten Leeuwarden, Smallingerland met het Innovation Cluster in Drachten⁷. De economische sectoren en onderwijs en onderzoek versterken elkaar. Onderzoeks-, kennis- en onderwijsinstellingen vormen samen de Universiteit van het Noorden⁸.

Koploper circulariteit en watertechnologie

Fryslân is wereldwijd koploper in circulariteit en op het gebied van water(technologie)⁹. Fryslân is koploper op het gebied van een regionale circulaire en biobased bouwsector¹⁰ en kent een regionale circulaire zuivelkringloop. De Dairy Campus is onderdeel van Wageningen Livestock Research¹¹. Met het Wypark Fryslân heeft de provincie het grootste zoetwaterwindpark ter wereld¹².

0:00

0:25

Tempografische analyse: reistijd in het FSN

Wanneer we het aspect 'nabijheid' in het Fries Stedelijk Netwerk onder de loep nemen, dan vallen de grote verschillen tussen enerzijds openbaar vervoer en anderzijds de auto op. Voor wie de auto neemt zijn de reistijden kort tussen de vier steden. Ook zijn alle vier de steden goed verbonden met plaatsen buiten het netwerk, zoals Groningen, Zwolle en Lelystad. Verschillen tussen de vier steden in het FSN treden op voor wie reist met het openbaar vervoer. Vooral Leeuwarden, Sneek en Heerenveen zijn zowel onderling als met de rest van het land goed verbonden door aanwezigheid van spoor én bus. Reistijden zijn hier relatief kort. De tempografische analyse op de **volgende pagina's** toont de reistijden van startpunt in rood naar de andere drie steden in het FSN en naar Lelystad, Zwolle en Groningen. De reistijden (bron: Google Maps en de NS reisapp) vanaf het startpunt zijn aangeduid in blauw.

Wat opvalt is dat Lelystad (en daarmee Amsterdam) vanuit het FSN altijd sneller te bereiken is met de auto dan met de trein – de aanleg van de Lelylijn door de Noordoostpolder kan dit veranderen. Evident is ook dat Drachten met het OV beter verbonden is met het landelijk netwerk wanneer de Lelylijn hier een station zou krijgen. Per bus is Drachten thans goed verbonden met Heerenveen en Leeuwarden. De OV-verbinding Drachten-Sneek concurreert met één uur niet echt met de auto – een reis die slechts 36 minuten duurt.

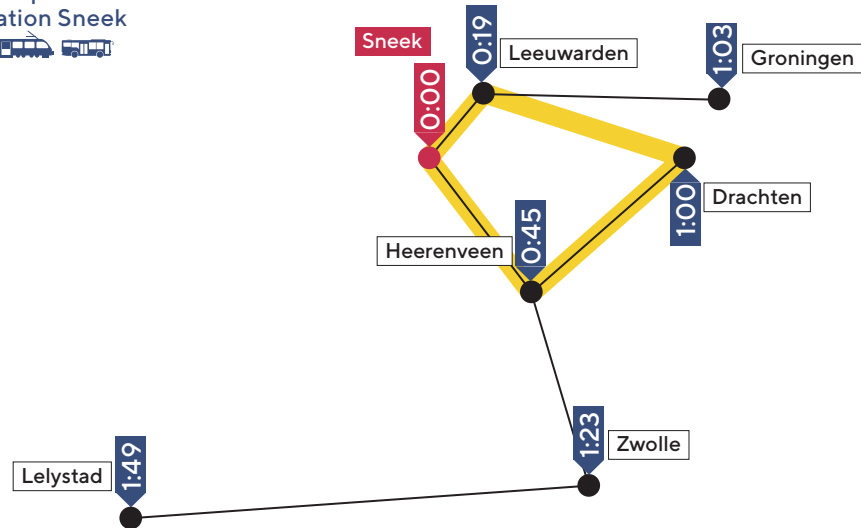
Nabijheid in en van het Fries Stedelijk Netwerk en de regio Openbaar vervoer

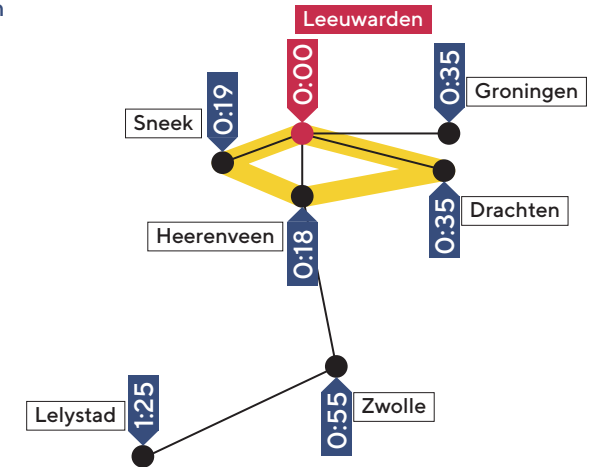
Startpunt
0:00

Reistijd
vanuit
startpunt
0:xx

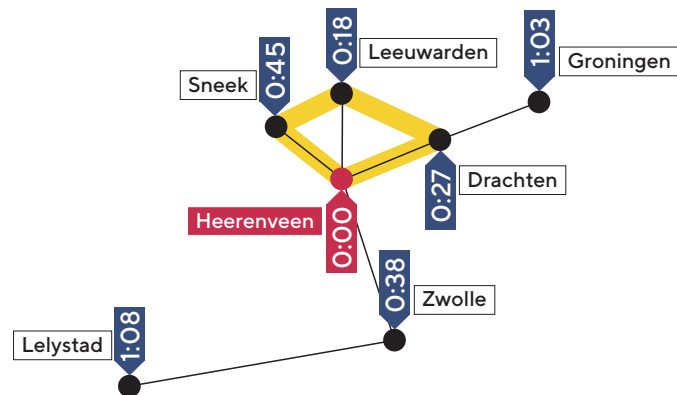
Startpunt
station Sneek

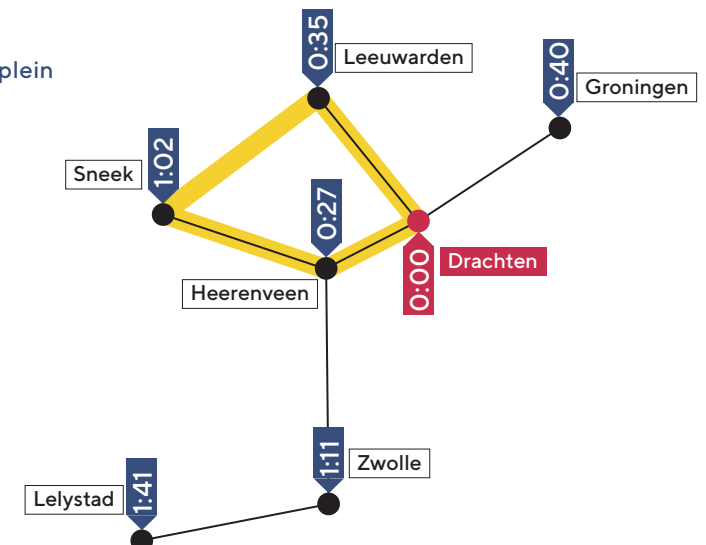
Startpunt
station Leeuwarden

Startpunt
station Heerenveen

Startpunt
busstation
Van Knobelsdorffplein
Drachten

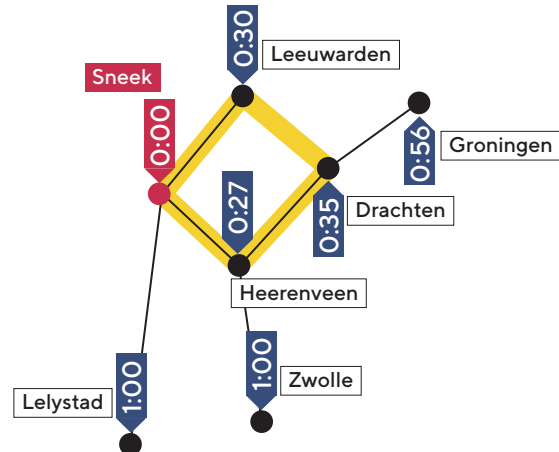
Tempografische analyse

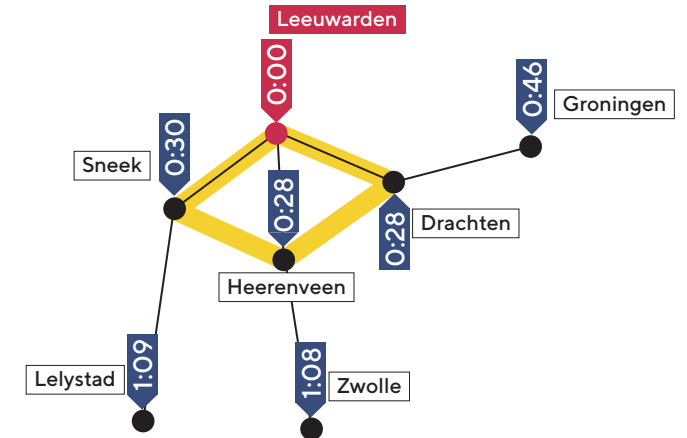
Nabijheid in en van het Fries Stedelijk Netwerk en de regio Auto

Startpunt 0:00 Reistijd vanuit startpunt 0:xx

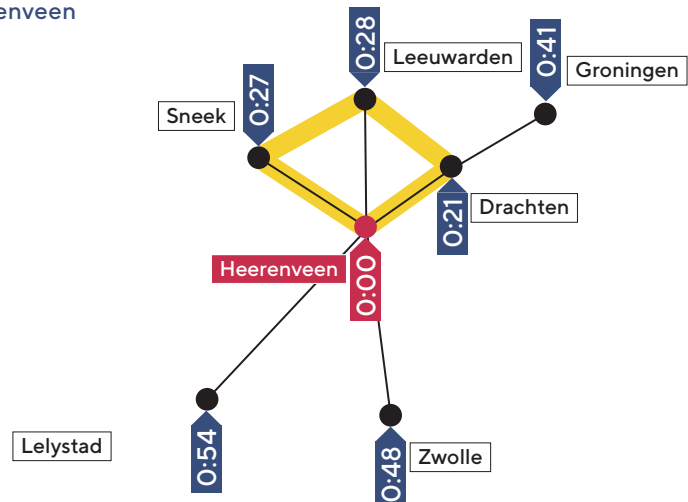
Startpunt
station Sneek

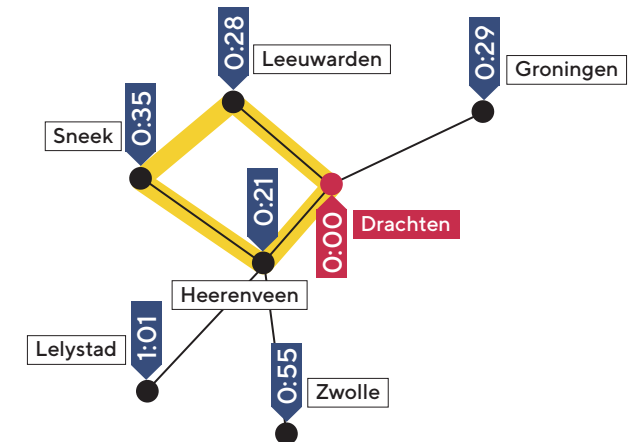
Startpunt
station Leeuwarden

Startpunt
station Heerenveen

Startpunt
busstation
Van Knobelsdorffplein
Drachten

Factsheet – Fryslân anno 2025

€ 72.000

Arbeidsproductiviteit van
het MKB in de topsectoren
per werkzame persoon
is hoger dan de rest van
Nederland

66.792 ha

Zoetwateroppervlak
van de provincie Fryslân is
ten opzichte van land het
grootste ter wereld ¹³

382,7 MW

Wynpark Fryslân
grootste zoetwater-
windpark ter wereld

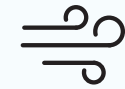
180.700

Banen en 41.940
bedrijfsvestingen in het
Fries Stedelijk Netwerk

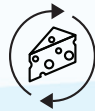
UNESCO

Waddenzee: het grootste
getijdengebied ter wereld
waar natuurlijke processen
ongestoord kunnen
plaatsvinden ¹⁴

Lucht

Fryslân heeft de
schoonste lucht van
Nederland ¹⁵

Zuivel

De Dairy Campus
is onderdeel van
Wageningen Livestock
Research

Kennis

Onderzoeks-, kennis- en
onderwijsinstellingen
vormen samen de
Universiteit van het
Noorden

Beethoven

Het Fries Stedelijk
Netwerk is onderdeel van
het project Beethoven

3.000

Banen in het
produceren en
recyclen van
materialen ¹⁶

De ruimtelijke agglomeratie strategie die past bij de Verstedelijking van de Friese Steden ligt op vier schaalniveaus:

1. Van het Fries Stedelijk Netwerk met het Stedelijk Netwerk Nederland
2. In verbinding met Noord Nederland
3. Als steden onderling met elkaar
4. Van de overige kernen binnen Fryslân met elkaar.

De dagelijkse regionale systemen vormen de basis voor verstedelijking, waarbij economische kracht leidend is in de ruimte voor verstedelijking. Woningbouw volgt op beschikbaarheid van passend werk. Aansluitend is in het dagelijks regionaal systeem de aanwezigheid van passende voorzieningen bij de schaal van de kern onderdeel van de ruimtelijke agglomeratie strategie. De verschillende ruimtelijke netwerken in deze regio zijn nadrukkelijk met elkaar verbonden en functioneren als een geïntegreerd systeem vanuit het perspectief van de 'borrowed size theory', waarbij kleinere kernen profiteren van de nabijheid tot grotere stedelijke centra zonder de nadelen van verstedelijking te ondervinden, in combinatie met de 'daily urban systems', die de dagelijkse mobiliteits- en activiteitenpatronen van inwoners over gemeentegrenzen heen in kaart brengen en zo de functionele samenhang tussen verschillende gebieden binnen de regio aantonen.

3. Kwaliteiten van Fryslân versterken door gerichte interventies

Met deze verstedelijkingspropositie werken we aan de ontwikkeling van de regio als geheel met een balans tussen wonen, werken, mobiliteit en voorzieningen, om een duurzame en welvarende toekomst voor de regio te garanderen.

We doen dit vanuit de kwalitatieve kracht van het Fries Stedelijk Netwerk als onderdeel van Fryslân als geheel voor de vijf opgaven:

1. Ruimte bieden aan verdergaande specialisatie en clustering van de drie economische topsectoren vanuit stedelijk perspectief;
2. Blijven bouwen aan een onderling gedifferentieerd woningaanbod (tussen de +25% en +40% t/m 2050) en zorgen voor voorzieningen in de nabijheid;
3. Ontwikkelen van talent door kwalitatief en gericht onderwijs en talent vasthouden door vergroten keuzevrijheid binnen het Noordelijk Stedelijk Netwerk;
4. Versterken interne en externe multimodale verbindingen (weg, water, spoor).
5. Verweving stad en land door groene en blauwe routes, anders bouwen en energie(transitie).

De kaart op de volgende pagina laat zien hoe deze opgaven landen in het Fries Stedelijk Netwerk.

Vijf opgaven
Fries Stedelijk
Netwerk

Legenda

I – Ruimte bieden aan verdergaande specialisatie en clustering van de drie economische topsectoren vanuit stedelijk perspectief

Watertechnologie	1 Watercampus Leeuwarden
Agrifood	2 Wynpark Fryslân
	3 Maritieme campus
	4 Dairy campus
Maakindustrie	5 Fryslân Campina
	6 Innovatiecluster Drachten
	7 Campus Drachten
	8 Circular Valley

II – Blijven bouwen aan een onderling gedifferentieerd woningaanbod en zorgen voor voorzieningen in de nabijheid

Investeren in woningen en banen, passend bij groeiambities van het Fries Stedelijk Netwerk en Fryslân als geheel

III – Ontwikkelen van talent door kwalitatief en gericht onderwijs en talent vasthouden door vergroten keuzevrijheid binnen het Noordelijk Stedelijk Netwerk

- MBO
- HBO
- WO

IV – Versterken interne en externe multimodale verbindingen (weg, water en spoor)

- Spoorlijn met station (in FSN)
- Concept-tracé Lelylijn
- Toekomstig treinstation
- Auto(snel)wegen
- Waternet T&T corridor
- Haven
- Vliegbasis Leeuwarden

V – Verweving stad en land door groene en blauwe routes, anders bouwen en energie(transitie)

- Zeekeivlakte/terpen
- Veengebied
- Zand/essen
- Nationaal Park
- Waterlopen
- Friese meren

data: nationaalgeoregister.nl

0km 10 20

Metropoolregio Amsterdam

Lelystad

Zwolle

Regio Zwolle

3.1

Ruimte bieden aan verdergaande specialisatie en clustering van de drie economische topsectoren vanuit stedelijk perspectief

De Friese economie is sterk en toekomstbestendig het aantal banen en bedrijfsvestigingen neemt toe. De economische samenwerkingsagenda 'Blue Delta 2025-2030' van het Innovatiepact Fryslân is de basis voor de economische ontwikkeling van Fryslân en het Fries Stedelijk Netwerk. Daarin is de ambitie uitgewerkt om te komen tot een schoon, gezond en gelukkig Fryslân, de Friese definitie van brede welvaart. Drie missies staan centraal voor de periode tot 2030:

- Expert in water en bodem (de Europese koploper)
- Circulaire regio (de Europese voorloper)
- Verbonden mienskip (het Europese voorbeeld)

De provincie Fryslân zet in op missiegedreven innoveren op zes thema's vanuit de brede economie als fundament:

1. **Water technologie**
2. **Agrifood**
3. **High tech systemen & materialen**
4. **Circulaire materialen**
5. **Maritieme technologie**
6. **Toerisme & gastvrijheid**

Hiermee zet de provincie in op een vitale regio waar het goed leven, ondernemen en leren is. Deze uitgangspunten kunnen de Friese steden helpen om de kracht van het stedelijk netwerk verder te versterken: een veerkrachtige Friese economie gestoeld op water(technologie), agrifood en innovatieve maakindustrie.

Van de zes pijlers van economische samenwerkingsagenda focust het Fries Stedelijk Netwerk dus op drie voor de steden relevante sectoren: water(technologie), agrifood en innovatieve maakindustrie. Fryslân

bouwt daarmee voort op een lange geschiedenis van ondernemerschap, kennisontwikkeling en samenwerking.

Door in te zetten op specialisatie en clustering van economische sectoren kan de al krachtige Friese economie worden versterkt. De ruimte die de provincie biedt voor circulaire initiatieven en duurzame innovaties maakt het plaatje compleet. Onderstaande beschrijving laat zien hoe deze sectoren elkaar versterken en zo bijdragen aan de economische kracht van zowel Fryslân als Nederland. De kracht van deze economische structuur wordt bevestigd door onafhankelijk onderzoek: volgens recente analyse van de Rabobank behoort Zuidoost Friesland tot de top drie groeiregio's van Nederland¹⁷.

Water: als verbindend element

Water is niet alleen een kenmerk van het Friese landschap, maar ook de drijvende kracht achter veel economische activiteiten en de 3 topsectoren. Daarbij zijn niet allen de binnenhavens, de jachtbouw en de watersporttoerisme die jaarlijks vele bezoekers trekt belangrijk. Het zijn de meerdere toonaangevende onderzoeksorganisaties op het gebied van water(-technologie), met innovatieve bedrijven die oplossingen ontwikkelen voor de uitdagingen waar we de komende jaren mee te maken krijgen.

Klimaatverandering en watertekort

Door veranderingen in het klimaat zal er minder zoet water beschikbaar zijn. Tegelijkertijd verslechtert de kwaliteit van water door vervuiling en verzilting. Juist daarom is expertise op het gebied van waterbeheer, -zuivering en -innovatie steeds belangrijker. In Fryslân liggen deze kennis en vaardigheden al klaar, mede

dankzij de nauwe samenwerking tussen bedrijven, overheden en kennisinstellingen.

Cruciaal voor andere sectoren

Water staat in directe verbinding met zowel de landbouw als de maakindustrie. Landbouw heeft voldoende en schoon water nodig voor het produceren van voedsel, terwijl in de maakindustrie water benodigd is voor productieprocessen, koeling en reiniging. De sterkte van de Friese water(technologie) zorgt daardoor voor een stevige basis waar beide pijlers op leunen.

Agrifood: van melkveehouderij naar landbouwtransitie

Fryslân staat al eeuwenlang bekend om de melkveehouderij en hoogstaande zuivelproducten. Deze traditie en kennis vormen het fundament voor de landbouwtransitie die steeds urgenter wordt. Fryslân beschikt over de ruimte én de expertise om hierin een voortrekkersrol te vervullen:

Eiwit- en kringlooptransitie

Naast de melkveehouderijen biedt Fryslân veel potentie voor de eiwittransitie, waarbij alternatieve en plantaardige eiwitbronnen aan belang winnen. Het brede scala aan beschikbare landbouwgronden en agrarische kennis maakt dat boeren kunnen schakelen naar nieuwe, duurzame productieprocessen. Dit draagt bij aan een gezonder voedselsysteem en een lagere milieudruk.

TABEL 2 Werken – Toename aantal banen ten opzichte van 2015 – Gemeente (VNG, 2025 & CBS, 2025)

Aantal banen	2015	2024	Toename in %
Totaal FSN	153.700	199.658	29,9
Fryslân	246.600	283.700	15,0
Noordelijk Nederland	688.600	783.200	13,7
Nederland	7.846.100	8.996.700	14,7

Circulariteit vraagt ruimte

Om kringlooplandbouw en circulaire productiesystemen echt tot wasdom te laten komen, is er ruimte nodig. Fryslân heeft die ruimte en produceert biobased materialen in het veenweidegebied. Deze innovaties verhogen de toegevoegde waarde in de regio en stimuleren verdere duurzame groei. Voorbeelden van ontwikkelingen in de provincie zijn bijvoorbeeld biobased produceren van grondstoffen voor onder andere woningbouw.

Innovatieve maakindustrie: concentratie rond Drachten en Heerenveen

De innovatieve maakindustrie in Fryslân heeft een stevige basis en een duidelijke geografische kern rondom Drachten en Heerenveen. Dit knooppunt van hoogwaardige bedrijven wordt versterkt door de aanwezigheid van Campus Drachten, waar onderwijs en bedrijfsleven nauw samenwerken aan innovatieve oplossingen voor de maakindustrie. Dit knooppunt van hoogwaardige bedrijven is deels te danken aan:

TABEL 3 Werken – Toename aantal bedrijfsvestigingen ten opzichte van 2015 – Gemeente (CBS, 2025)

Aantal bedrijfsvestigingen	2015	2024	Toename in %
Totaal FSN	27.545	41.940	52,3
Fryslân	60.460	85.025	40,6
Noordelijk Nederland	151.375	213.170	40,8
Nederland	1.637.345	2.507.795	53,2

Sterk mbo en hbo

Fryslân kent een krachtig netwerk van MBO, HBO en WO opleidingen. Deze instellingen leiden vakmensen op die het technisch ontwerp én de daadwerkelijke realisatie van producten kunnen uitvoeren. Dit zorgt voor een continue instroom van talent en maakt snelle innovaties en doorontwikkeling mogelijk.

Divers mkb-landschap

De Friese economie drijft voor een groot deel op mkb-bedrijven. Deze diversiteit maakt de economie veerkrachtig: er is geen afhankelijkheid van één grote speler of sector. Bovendien werken mkb'ers dikwijls samen aan projecten, waardoor het innovatievermogen toeneemt en kennis onderling kan worden gedeeld.

Samenhang tussen de sectoren

De kracht van Fryslân is de totaalsom van deze drie sectoren. Water, agrifood en maakindustrie verster-

ken elkaar en creëren een netwerk van bedrijven en organisaties die samen impact maken:

1. Water faciliteert zowel landbouw als industrie

Zonder schoon en voldoende water is er geen toekomstbestendige landbouw of maakindustrie. Technologische vernieuwingen in waterbeheer komen daarom beide sectoren ten goede.

2. Maakindustrie ontwikkelt oplossingen voor de landbouw

Dit is een knooppunt van hoogwaardige innovatieve bedrijven met een unieke profilering op het gebied van autonome systemen dat onder andere bijdraagt aan de groei van de semiconductor industrie.

3. Fryslân als proeftuin voor circulaire concepten

In Fryslân kan worden geëxperimenteerd met circulaire principes, van mestverwerking tot prefab bouwmaterialen. Succesvolle pilots vinden hun weg terug naar de maakindustrie, die dit vervolgens op grotere schaal kan toepassen of verder doorontwikkelen. Circulair en biobased woningbouw is een belangrijk economisch speerpunt in Fryslân. Het toepassen van deze materialen levert een grote bijdrage aan klimaatdoelstellingen en biedt nieuwe verdienmodellen voor de landbouwsector.

Gehanteerde uitgangspunten voor de toename van het aantal bedrijfsvestigingen

Het aantal bedrijfsvestigingen is gebaseerd op cijfers van het CBS. Hierin is teruggekeken naar de periode 2015-2024, waarmee de groei van het aantal

bedrijfsvestigingen per stad in beeld is gebracht. Deze is afgezet tegen de groei van het aantal bedrijfsvestigingen in de provincie als geheel, Noordelijk Nederland en Nederland als geheel. Te zien is dat de groei van het Fries Stedelijk Netwerk vergelijkbaar is met de groei van Nederland als geheel in die periode.

3.2

Blijven bouwen aan een onderling gedifferentieerd woningaanbod (tussen de +25% en 40% t/m 2050) en zorgen voor voorzieningen in de nabijheid

De wisselwerking tussen de ontwikkeling van de economische topsectoren, uitbreiding van het woningbouwprogramma en bijpassende voorzieningen biedt mogelijkheid aan een schaal- en kwaliteitssprong van het Fries Stedelijk Netwerk tot 2050. Deze andere verstedelijkingsopties bieden concentratiemogelijkheden in de steden en bestaand bebouwd gebied, zodat er ruimte blijft voor landschappelijke kwaliteit. Dit vraagt om optimalisatie van het onderliggende OV-netwerk, zodat ook de bereikbaarheid van kleinere kernen wordt vergroot, waar ontwikkelingen worden afgestemd op lokale kenmerken, schaal en identiteit.

Kansen voor woningbouw

De woningbouwopgave biedt het Fries Stedelijk Netwerk een strategische kans om gediversifieerde, hoogwaardige woonmilieus te ontwikkelen die een onderscheidende aanvulling vormen op het aanbod binnen het nationale Stedelijk Netwerk. Door een doordachte combinatie van binnenstedelijke verdichting en selectieve uitbreidingslocaties creëren de Friese steden een gevarieerd woonaanbod dat inspeelt op de behoeften van verschillende demografische en sociaal-economische doelgroepen. Deze geconcentreerde verstedelijkingsstrategie waarborgt de karakteristieke open landschapskwaliteiten die de Friese identiteit definiëren. Waarbij circulair en biobased

bouwen een belangrijk economisch speerpunt is als grote bijdrage aan de klimaatdoelstellingen en verdienmodellen voor de landbouwsector. De stedelijke ontwikkeling integreert doelbewust vergroenings- en klimaatadaptatieprincipes als tegenhanger van de toenemende verdichting. Hierdoor positioneren de Friese steden zich als innovatieve ontwikkelingslocaties voor betaalbare, kwalitatief hoogwaardige woonomgevingen met een unieke combinatie van stedelijke dynamiek en landschappelijke kwaliteit. e van stedelijke dynamiek en landschappelijke kwaliteit.

Uitdagingen voor woningbouw

Opdracht is het creëren van aantrekkelijke woonmilieus en inspelen op andere woonbehoeften voor iedereen. Dit vraagt om meer ruimte voor woningen tot 2050 en ook in de periode daarna wanneer er door aantrekking van talent en migratie meer vraag naar woningen komt in Fryslân. De vergrijzing zal net als in de rest van Nederland aanhouden en met name de groep alleroudsten zal flink groeien. Dit zorgt voor toenemende druk op de zorg en sociale cohesie, omdat er in verhouding steeds meer inwoners zijn die mogelijk zorg nodig hebben, verstedelijking kan er voor zorgen dat de zorg ook meer geconcentreerd wordt, want straks kan niet meer overal zorg geleverd worden¹⁸. Dit vraagt om meer personen die in deze sectoren werken en zorg voor elkaar wat past bij het al sterke mienskip in Fryslân. In het kort, we willen

meer menging van woningtypes en meer menging van wonen en werken.

De huidige samenstelling van de woningvoorraad, gedomineerd door traditionele eengezinswoningen, vormt een structurele beperking voor de demografische en economische ontwikkeling van de regio. De bevolking groeit en verandert qua samenstelling. Daar zal het woonprogramma en gebiedsontwikkeling op aangepast moeten worden. Er is vraag naar meer (hoog)stedelijk wonen; dat is de opgave voor het Fries Stedelijk Netwerk. Om te voorkomen dat de groei van de bevolking leidt tot extra forenzen kilometers, is het nodig om werken in en direct bij de stad te programmeren.

Agglomeratievoordeel vanuit woningbouw

De groei van de steden is in absolute aantallen niet zo hoog als de groei die voor de rest van Nederland is voorzien. Procentueel is de groei wel hoog. Dat komt doordat het Fries Stedelijk Netwerk in het verleden heeft geanticipeerd op zich niet voorgedane krimp. In de afgelopen tien jaar is er een inhaalslag gemaakt. De verstedelijking die is opgenomen in deze propositie is een bandbreedte, gebaseerd op de ambitie en de realistische groeiprognoze. De uiteindelijke ambitie dient passend te zijn bij de economische ontwikkelingen van het netwerk als geheel. Het Fries Stedelijk Netwerk zet richting 2050 in op een bandbreedte voor de groei van circa 25% - 40% een toename van

circa 26.500 - 42.400 woningen ten opzichte van de 106.025 woningen in het Fries Stedelijk Netwerk in 2024. De groei krijgt ruimte in gevarieerde woonmilieus die complementair zijn aan elkaar en de omliggende kernen:

- Leeuwarden: de nadruk ligt op transformatie en verdichting, de focus op de middellange termijn ligt op de grootschalige woningbouwlocaties Spoordok, Leeuwarden-Oost, Middelsee & Werpsterhoeke.
- Drachten: de woningen krijgen binnenstedelijk ruimte, waarbij de mogelijkheid ligt voor de grootschalige woningbouw met de 'sprong over de A7'.
- Heerenveen: de woningen krijgen ruimte door onder andere de ontwikkeling van Heerenveen-West (grootschalige woningbouwlocatie) en inbreidings- en transformatielocatie(s).
- Sneek: de woningen krijgen ruimte door binnenstedelijke transformatie en verdichting, grootschalige gebiedsontwikkeling Spoorzone Sneek en ontwikkeling Harinxmaland.

In de steden kan binnenstedelijke verdichting samengaan met selectieve uitbreidingen aan de randen, waardoor een stedelijke dynamiek met meer reuring ontstaat zonder het karakter van de Fryslân te verliezen. Daarnaast zijn de steden, in vergelijking met de rest van het Stedelijk Netwerk Nederland betaalbaar en bieden een hoge mate van leefkwaliteit met ruime en groene woonomgevingen die aantrekkelijk zijn voor zowel jongeren, gezinnen en ouderen. De kernen rondom de vier steden groeien in verhouding mee naar aard en omvang.

Gehanteerde uitgangspunten bij de bandbreedte voor de woningbouwtoename

De bandbreedte van de procentuele groei voor woningbouw bevat een onder- en bovengrens. Deze is afgezet tegen het aantal woningen in de steden in 2024. De ondergrens (25%) is gebaseerd op de prognoses en aangevuld met vastgesteld gemeentelijk beleid (o.a. de Woondeal tot 2030). Dit komt doordat de prognoses beleidsarm worden ingevuld en de propositie dat niet is. Het gemeentelijk beleid is veelal voor de periode tot 2030 of 2035 bekend, maar nog niet voor de periode daarna. Vandaar dat hier een extrapolatie is toegepast om een beeld te krijgen voor de periode tot 2050. Bovendien is het uitgangspunt per gemeente verschillend, omdat een deel van de prognoses gericht zijn op de gehele gemeente en hier alleen is gekeken naar de stad. Daarmee is de bandbreedte ook voor alle vier de steden op stadsniveau gelijkgetrokken. Voor de onderkant van de bandbreedte is de komst van de Lelylijn niet meegenomen.

Voor de bovengrens (40%) geldt dat is gekeken naar de groeiambities van elk van de steden. Ook hier geldt dat beleid niet in elk van de gevallen voor de tijdshorizon 2050 is opgesteld. Vandaar dat ook voor de bovengrens een extrapolatie heeft plaatsgevonden om de periode tussen 2030/2035/2040 en 2050 te overbruggen. De bovenkant van de bandbreedte wordt met de komst van de Lelylijn overschreden. Dus de bandbreedte vormt de groeipotentie van de vier steden zónder de Lelylijn.

Verzorgingsfunctie van voorzieningen

Economische ontwikkelingen en woningbouwopgaven vragen ook om inzicht in de manier waarop de verzorgingsfunctie van voorzieningen in het Fries Stedelijk Netwerk verdeeld zijn. Inzet op versterking van de voorzieningen in de steden draagt ook bij aan het aanbod van voorzieningen voor de omliggende kernen. Inzetten op sterke steden maakt dat de omliggende kernen daarvan profiteren. Hiervoor is een goede bereikbaarheid van grootste stad tot kleinste kern cruciaal. Inzetten op slimme verdeling van voorzieningen op de verschillende schaalniveaus draagt bij aan het behoud van voorzieningen: regionaal, stedelijk en lokaal. Een slimmere verdeling draagt bij aan de bereikbaarheid van voorzieningen en de leefkwaliteit. Het gaat om:

1. **Regionale voorzieningen:** hebben een verzorgingsgebied dat mensen vanuit de gehele regio en daarbuiten trekt en vervullen unieke of gespecialiseerde functies. Voorbeelden zijn ziekenhuizen, universiteiten, hogescholen, grote culturele instellingen zoals het Fries Museum in Leeuwarden of Thialf in Heerenveen, congrescentra, maar ook regionale OV-knooppunten en topsportfaciliteiten.
2. **Stedelijke voorzieningen:** hebben een verzorgingsgebied gericht op de inwoners van een stad en de omliggende dorpen. Deze voorzieningen zijn minder gespecialiseerd dan regionale voorzieningen. Voorbeelden zijn stadsziekenhuizen en grotere medische centra, MBO-instellingen en vestigingen van hogescholen, middelgrote theaters en bioscopen, gemeentelijke musea en

culturele centra, winkelcentra en warenhuizen, centrale bibliotheken, OV-hubs zoals een busstation of sprinterstation en grote sportcomplexen (zwembaden en sporthallen).

3. **Lokale voorzieningen:** hebben een verzorgingsgebied gericht op de directe behoeften van inwoners van een wijk of dorp. Ze zijn wijdverspreid en gemakkelijk bereikbaar voor dagelijks gebruik. Voorbeelden zijn: huisartsenpraktijken, apotheken, basisscholen, wijk- en buurtcentra, supermarkten, wijkbibliotheken, kinderopvangcentra, lokale bushaltes en sportverenigingen.

Kansen voor versterking van het voorzieningenniveau

Er liggen kansen het voorzieningenniveau in de Friese steden te versterken door een doordachte spreiding van functies. Elke stad ontwikkelt zich vanuit haar eigen kracht, waarbij digitalisering en innovatie zorgen voor een toekomstbestendige dienstverlening. De culturele en sportieve voorzieningen fungeren als regionale trekkers en versterken de centrumfunctie van de steden voor de omliggende kernen.

Uitdagingen voor het voorzieningenniveau

Fryslân kenmerkt zich door een sterke mienskip. Inwoners zijn tevreden over het leven, doen veel

vrijwilligerswerk en hebben vertrouwen in elkaar. De veranderende demografische samenstelling, met name de vergrijzende bevolking, vraagt om een herijking van het voorzieningenaanbod, waarbij zorg een centrale rol speelt.

De aanwezigheid van stadsziekenhuizen in elk van de vier steden biedt een unieke kans om zorgvoorzieningen te versterken en te innoveren. Deze strategische positie van zorgvoorzieningen biedt kansen voor het ontwikkelen van innovatieve zorgconcepten die passen bij de Friese context.

Tegelijk is te zien dat er veel huishoudens zijn met een laag inkomen en relatief hoge energiekosten. De gemiddelde afstand naar voorzieningen is groter dan gemiddeld in Nederland. In combinatie met de vergrijzende bevolking, neemt de sociaaleconomische ongelijkheid mogelijk toe¹⁹. Friezen behoren niet tot de rijkste, maar wel tot de gelukkigste inwoners van Nederland. Dit wordt ook wel de Friese paradox genoemd. Dit geluk willen we behouden en versterken. De natuur, de ruimte, het landschap en het gevoel van mienskip zorgen ervoor dat Friezen een hoge kwaliteit van leven ervaren.

Agglomeratievoordeel vanuit voorzieningen

Friese steden moeten hun voorzieningen zodanig organiseren dat ze maximaal profiteren van aggro-

meratievoordelen, zonder verspilling van mensen en middelen. Dit vraagt om een regionale rolverdeling van de steden vanuit de 'borrowed size' theorie²⁰. Leeuwarden richt zich op hoger onderwijs, terwijl Heerenveen en Sneek sterke posities hebben in topsport en gezondheid. Drachten en Heerenveen functioneren als economisch knooppunt op high tech maakindustrie. Deze gespecialiseerde en gespreide voorzieningenstructuur voorkomt dubbelingen en verhoogt de kwaliteit. Verdeling van culturele en sportieve hotspots biedt de mogelijkheid om dynamiek en reuring in de steden te verspreiden. De steden hebben hierin elk een regionale verzorgende rol voor de omliggende kernen. Sneek speelt naast Leeuwarden een belangrijke rol in de culturele infrastructuur met evenementen gericht op watersport, terwijl Heerenveen zich profileert als dé sportstad van het noorden. Digitale en flexibele voorzieningen vormen een kans om invulling te geven aan de toenemende vraag naar zorg. Elk van de steden heeft een eigen ziekenhuis wat ook met de toename van inwoners gunstig is. Fryslân kan koploper zijn in digitale zorg en hybride onderwijs, waardoor voorzieningen richting 2050 efficiënter verspreid kunnen worden zonder verlies van bereikbaarheid.

Het Friese landschap loopt door tot in de steden en vormt een essentieel onderdeel van de leefkwaliteit. De steden vervullen anno 2025 al een belangrijke rol voor de omliggende regio:

- Leeuwarden als (hoofd)stad voor openbaar bestuur, kennis en cultuur
- Heerenveen als topsportstad met nationale uitstraling en circulaire economie
- Sneek als centrum voor waterrecreatie en voorzieningen voor Súdwest-Fryslân
- Drachten als cluster voor technologie, innovatie & onderwijs

TABEL 4 Voorzieningen – Cijfers voorzieningen nu (CBS, 2025)

Afstand tot voorzieningen in km (2022)	Heerenveen	Leeuwarden	Smallingerland	Súdwest-Fryslân
Gezondheidszorg				
Huisartsenpraktijk	1,7	1,4	1,1	2
Apotheek	1,7	1,5	1,9	2,1
Ziekenhuis	4,9	4,8	3,8	8,5
Detailhandel				
Grote supermarkt	1,6	0,9	1,4	1,4
Horeca				
Café e.d.	2	2	2	2
Restaurant	1,4	1	1,1	1,4
Hotel e.d.	2,6	2,2	4,2	2,3
Kinderopvang				
Kinderdagverblijf	0,9	0,6	0,7	1
Buitenschoolse opvang	0,9	0,7	0,8	1,2
Onderwijs				
Basisonderwijs	0,9	0,8	0,8	1
Voortgezet onderwijs	3,1	2,3	2,2	4,3
Verkeer en vervoer				
Treinstation	4,5	3,2	18,5	5
Belangrijk overstapstation	5,7	4,5	23,4	26,8
Vrije tijd en cultuur				
Bibliotheek	2,6	2,8	3	3,2
Zwembad	4,5	3,7	3,6	4,5
Kunstijbaan	6,5	5,6	25,5	27,7
Museum	3,3	3,3	2,9	3,9
Podiumkunsten	4,4	4,4	2,8	9,3
Poppodium	21,6	4,4	3	9,7
Bioscoop	5,1	4,3	3,3	9,8

Gehanteerde uitgangspunten voor de voorzieningen

Voor de steden valt op dat elke stad een aantal zelfde stedelijke voorzieningen heeft. De nabijheid van de voorzieningen is in bijgevoegde tabel uitgewerkt. Hierin is te zien welke stad welke voorzieningen heeft en kan richting de ontwikkeling van het stedelijk netwerk gekeken worden op welke wijze de voorzieningen in de steden mee kunnen groeien met de verdere versterking van het netwerk als geheel.

3.3

Ontwikkelen van talent door kwalitatief en gericht onderwijs en talent vasthouden door vergroten keuzevrijheid binnen het Fries Stedelijk Netwerk

Het Fries Stedelijk Netwerk beschikt over een robuuste onderwijsinfrastructuur die een solide fundament vormt voor ontwikkeling met Firda, NHL Stenden, Van Hall Larenstein en de Campus Fryslân van de Rijksuniversiteit Groningen. De steden binnen het netwerk hebben elk een gedifferentieerd en complementair profiel ontwikkeld, waardoor een regionaal kennisecosysteem is ontstaan. Het Onderwijsakkoord Fryslân en de Kennisagenda Fryslân bieden het strategische kader voor deze regionale kennisintegratie. Het gedifferentieerde en complementaire profiel verschilt voor elk van de steden:

- Leeuwarden: Bestuurlijk en academisch centrum. Met specialisaties in agrifood, energie en watertechnologie
- Drachten: MBO centrum voor hoogwaardige maakindustrie met een sterke relatie tot technisch excellente bedrijven.
- Heerenveen: Circulaire economie innovatiecentrum (Circular Valley) en topsportfaciliteiten
- Sneek: Innovatieve watertechnologiebedrijven en jachtbouwindustrie met een internationale marktpositie.

Kansen voor ontwikkeling en behoud van talent

Deze diversiteit van de steden zorgt voor een robuust netwerk dat de hele provincie ten goede komt. Er ligt een kans om de concentratie van activiteiten in de steden te benutten voor versterking van het voorzieningenniveau voor zowel de stedelijke gebieden als de omliggende kernen. Dit draagt bij aan het aantrekken van talent passend bij het sterke MKB en de economische samenwerking.

Er ligt een kans om in te zetten op strategische specialisatie van het onderwijs- en kennisaanbod, volledig afgestemd op de profielen van de steden. Door verdieping van HBO- en WO-specialisaties die bijdragen aan de economische ontwikkeling van de steden, versterkt de regionale innovatiekracht. Parallel hieraan ontwikkelen we een doelgericht MBO-aanbod dat naadloos aansluit bij de hoogwaardige maakindustrie clusters in Drachten en Heerenveen, waardoor een complete onderwijsketen ontstaat die bijdraagt aan talent aantrekken en behouden.

Uitdaging voor ontwikkeling en behoud van talent

Net als in de rest van Nederland, is er sprake van een krappe arbeidsmarkt. Werkgevers hebben moeite met het vinden van geschikt personeel. Het is wenselijk de beroepsbevolking naast de economische samenwerking ook voor specifiek zorg en welzijn op peil te houden. Het aantal vacatures is hoger dan het aantal werkzoekenden. Dit terwijl deze regio juist behoefte heeft aan goed geschoold personeel om de transitie te maken naar een duurzame, groene en innovatie gedreven economie. Door de juiste sectoren te versterken en in te zetten op uitbreiding van de beroepsbevolking met een aantrekkelijk woon- en leefklimaat, kunnen de Friese steden profiteren van economische agglomeratievoordelen.

Agglomeratievoordeel vanuit talentontwikkeling en behoud

De economische samenwerking vraagt om gerichte keuzes en investeringen op het onderscheidend vermogen van de onderwijsinstellingen in deze regio. De breedte van aanbod in het totale economisch profiel is een aantrekkingskracht voor talent. Met de aanwezige onderwijsinstellingen kent het Fries Stedelijk Netwerk een netwerk van kennis-, onderwijs- en onderzoeksinstituten die kans biedt voor versterking van de samenwerking tussen ondernemers, onderwijs en de overheid. Onderdeel hiervan

zijn Campus Fryslân van de Rijksuniversiteit Groningen. De samenwerking tussen WO, HBO en MBO versterken draagt hieraan bij met de samenwerking vanuit de universiteit van het Noorden, maar ook de aanwezigheid van Firda als grote MBO instelling, de Noordelijke hogeschool Leeuwarden Stenden en Van Hall Larenstein als HBO instellingen passend bij de economie.

3.4

Versterken interne en externe multimodale verbindingen (weg, water, spoor).

Kansen voor versterking van multimodale verbindingen

Met gerichte investeringen in mobiliteit kan de regio een bijdrage leveren aan het nationale netwerk. De ligging van het Friese Stedelijk Netwerk op belangrijke (inter)nationale corridors biedt kansen:

- TEN-T EU-verbinding over water
- Komst van de Lelylijn als kans voor versterking van de (inter)nationale TEN-T bereikbaarheid over spoor
- Sterke snelle verbindingen met Groningen en Zwolle vanuit Leeuwarden en Heerenveen
- Verder uitbouwen OV netwerk en fijnmazig snel-fietsnetwerk tussen de steden en tussen de kernen.

De koppeling van de bereikbaarheid met uitbreiding van het woon- en werkaanbod in het Fries Stedelijk Netwerk biedt een kans voor versterking van de nabijheid van wonen en werken in de regio als geheel. Dat betekent dat de huidige infrastructuur en het huidige OV netwerk beter benut kunnen worden. De bereikbaarheid van de steden vanuit de kernen vraagt daarbij om verbetering. Dit vraagt niet alleen om versterking van het netwerk van infrastructuur, maar biedt ook kansen voor inzet op de mobiliteitstransitie als geheel. Binnenstedelijk wordt hierbij vooral ingezet op lopen, fietsen en OV. Buiten de stad blijft ook de auto een belangrijk vervoermiddel. Door in te zetten op de mobiliteitstransitie, zal de verhouding verschuiven naar meer openbaar vervoer

en andere duurzame vervoerwijzen.

De bereikbaarheid van het Friese Stedelijk Netwerk wordt versterkt door strategische investeringen in verschillende modaliteiten. De komst van de Lelylijn vormt een kans voor de nationale bereikbaarheid, terwijl het regionale OV-netwerk en fietsinfrastructuur zorgen voor duurzame verbindingen binnen de regio. De TEN-T EU-verbinding over water en de optimalisatie van logistieke verbindingen versterken de economische positie van het netwerk.

Uitdaging voor versterking van multimodale verbindingen

Uitdaging is de regionale mobiliteit. Voor de steden is de belangrijkste uitdaging dat we het niet kunnen volhouden om de groei van het autoverkeer te blijven faciliteren. Dit vraagt te veel ruimte qua infrastructuur en parkeren. Juist in de stad moeten we werken aan nabijheid van voorzieningen en goede wandel-, fiets- en OV-infrastructuur. Dit betekent ook dat bezoekers die van buiten de stad komen meer moeten fietsen of OV gebruiken. Mocht men toch met de auto komen, dan moeten we deze aan de rand van de stad opvangen en hier de overstap laten maken naar fietsen of OV.

Er zijn enkele sterke relaties te vinden, zoals de onderlinge weg-, water- en treinverbindingen tussen de steden onderling. De verbindingen tussen de Friese steden, en het gebied daar tussenin zijn, zeker

op het gebied van openbaar vervoer voor verbetering vatbaar. De afschaling van het openbaar vervoer in de periode na 2012 heeft geleid tot een absolute daling van de bereikbaarheid van voorzieningen. Met name in de avonden en weekenden is de reisduur steeds langer geworden, vooral vanuit landelijk gebied en de stadsranden²¹. De lange reistijd wordt door veel inwoners niet als probleem ervaren. Men is gewend aan de auto²². Ook wanneer er verdichting plaats gaat vinden, en de positie van de auto in de stad minder vanzelfsprekend wordt, is het een uitdaging om de bereikbaarheid binnen de regio op peil te houden.

Er ligt ook een uitdaging ten aanzien van de landelijke bereikbaarheid. Leeuwarden en Heerenveen hebben via Zwolle verbindingen met de rest van Nederland, die zijn echter kwetsbaar en voor verbetering vatbaar onder andere vanwege de problemen bij Meppel. Vanuit Sneek en Drachten is de ov-bereikbaarheid aanzienlijk slechter. De komst van de Lelylijn zou hierin een grote impact hebben in het versterken van het noordelijk deel van het Stedelijk Netwerk Nederland. Met de Lelylijn kan een groot gedeelte van het Friese Stedelijke Netwerk aangesloten worden op het landelijke net, en snelle verbindingen hebben met economische toplocaties. Hierdoor vergroten kansen voor bijvoorbeeld jongeren en worden banen beter bereikbaar, wat de regio als geheel aantrekkelijker maakt. Achterstallig onderhoud, aan onder andere de HRMK brug en de sluis bij Kornwerderzand maakt de regio kwetsbaar. Er zijn geen alternatieve routes en ze zorgen voor veel verstoringen.

Bedrijventerreinen liggen vaak aan de rand van steden en zijn slecht bereikbaar met het openbaar vervoer. Werknemers die geen auto hebben, zoals jongeren, laagbetaalde werknemers of expats, kunnen moeite hebben om deze locaties te bereiken. Dit kan leiden tot een mismatch op de arbeidsmarkt en arbeidskrapte. Versterking van de last-mile bereikbaarheid kan dit verbeteren.

De bereikbaarheid vraagt om verdere versterking door:

- Frequentieverhoging van bestaande OV-verbindingen
- Ontwikkeling van hoogwaardige OV-knooppunten
- Verbetering van de last-mile bereikbaarheid van werklocaties

Agglomeratievoordeel vanuit mobiliteit

Door locaties nabij stedelijke centra en rond ov-knooppunten beter te benutten voor voorzieningen en werkgelegenheid, kan de bereikbaarheid toenemen. Ook woningbouw op dergelijke locaties kan een hoge bereikbaarheid bieden en aansluiten bij de bestaande OV-, water- en fietsinfrastructuur. Dat vraagt om focus op de ontwikkeling van sterke OV-knooppunten: Stations als Leeuwarden, Heerenveen, Sneek en met de komst van de Lelylijn ook Drachten, kunnen worden ontwikkeld tot vervoershubs waar verschillende modaliteiten zoals trein, bus, auto en fiets samenkomen

die de reistijd verkorten en de onderlinge verbindingen versterken. Tot de komst van de Lelylijn geldt voor Drachten dat de verbinding met de bus, auto en fiets met snelfietspaden, het regionale busstation en de ligging aan de A7 een belangrijke verbinding vormen. Snellere spoor- en busverbindingen tussen de steden dragen naast de autobereikbaarheid bij aan versterking van de regio in economisch opzicht. Voor de verstedelijkingsstrategie kan verkend worden op welke wijze de steden verbeteringen vormgeven voor verkeersveiligheid en verduurzaming van mobiliteit, verbeteren van de logistieke sector en de hub-strategie.

3.5

Verweving stad en land door groene en blauwe routes, anders bouwen en energie(transitie).

De diversiteit aan landschappen met unieke waarde en identiteit willen we behouden en versterken als kernkwaliteit van Noordelijk Nederland. Het landschap is in belangrijke mate bepalend voor de regionale identiteit: de polders, het waddengebied, waterstructuren, de stuwwallen en cultuurhistorische elementen als terpen of esdorpen. Dit vraagt om zorgvuldig investeren in ruimtelijke kwaliteit van steden, dorpen, een toekomstbestendige landbouwsector, herstel van natuur, landschap en biodiversiteit en verduurzaming van het wonen en werken. Daarbij hebben we rekening te houden met de gevolgen van klimaatverandering. Sommige gebieden zijn kwetsbaar voor klimaatverandering en krijgen te maken met het toenemende vraagstuk van waterbeschikbaarheid of zien versterking door ruimtelijke ingrepen. Terwijl in andere gebieden de beschikbare ruimte en de ligging juist veel kansen biedt voor ruimtelijke ontwikkelingen zoals woningbouw, transitie van gebieden is daarmee zowel een kans als opgave voor diverse thema's. Naast de aandacht voor het klimaat en landschap is ook aandacht nodig voor natuurwaarden. Bij uitleglocaties voor woningbouw rondom steden is het cruciaal dat rekening wordt gehouden met weidevogelgebieden.

Kansen vanuit gezonde leefomgeving en landschap

Het Fries Stedelijk Netwerk is gelegen op een landschap van klei, veen en zand. Water is een belangrijk

onderdeel van de identiteit van het gebied. Er liggen kansen om water en groen meer ruimte te geven in de steden en de hoge landschappelijke kwaliteiten tot in de binnensteden door te ontwikkelen. Waarbij inzet op behoud van het groenblauw netwerk versterkt kan worden om zo een groene en gezonde leefomgeving te behouden zowel binnen als buiten de steden. Dit vraagt om een klimaatadaptieve inrichting van stedelijke gebieden en ontwikkeling van een circulaire economie als basis voor een toekomstbestendige regio.

Uitdagingen vanuit gezonde leefomgeving en landschap

Energie, water en klimaat zijn uitdagingen waar het Fries Stedelijk Netwerk richting de toekomst mee te maken krijgt. De energietransitie integreren in de stedelijke ontwikkeling is randvoorwaardelijk gezien de netcongestie. Clustering van bebouwing voor de verstedelijking draagt bij aan energiebesparing, mobiliteitsbeperking en verduurzaming. De nationale- en provinciale infrastructuur voor het transport van energie, goederen en personen heeft daarmee een structurerende werking op de ruimtelijke inrichting van het Fries Stedelijk Netwerk en het gebruik van de ruimte op verschillende schaalniveaus. Het gaat hierbij onder andere om circulair en biobased bouwen.

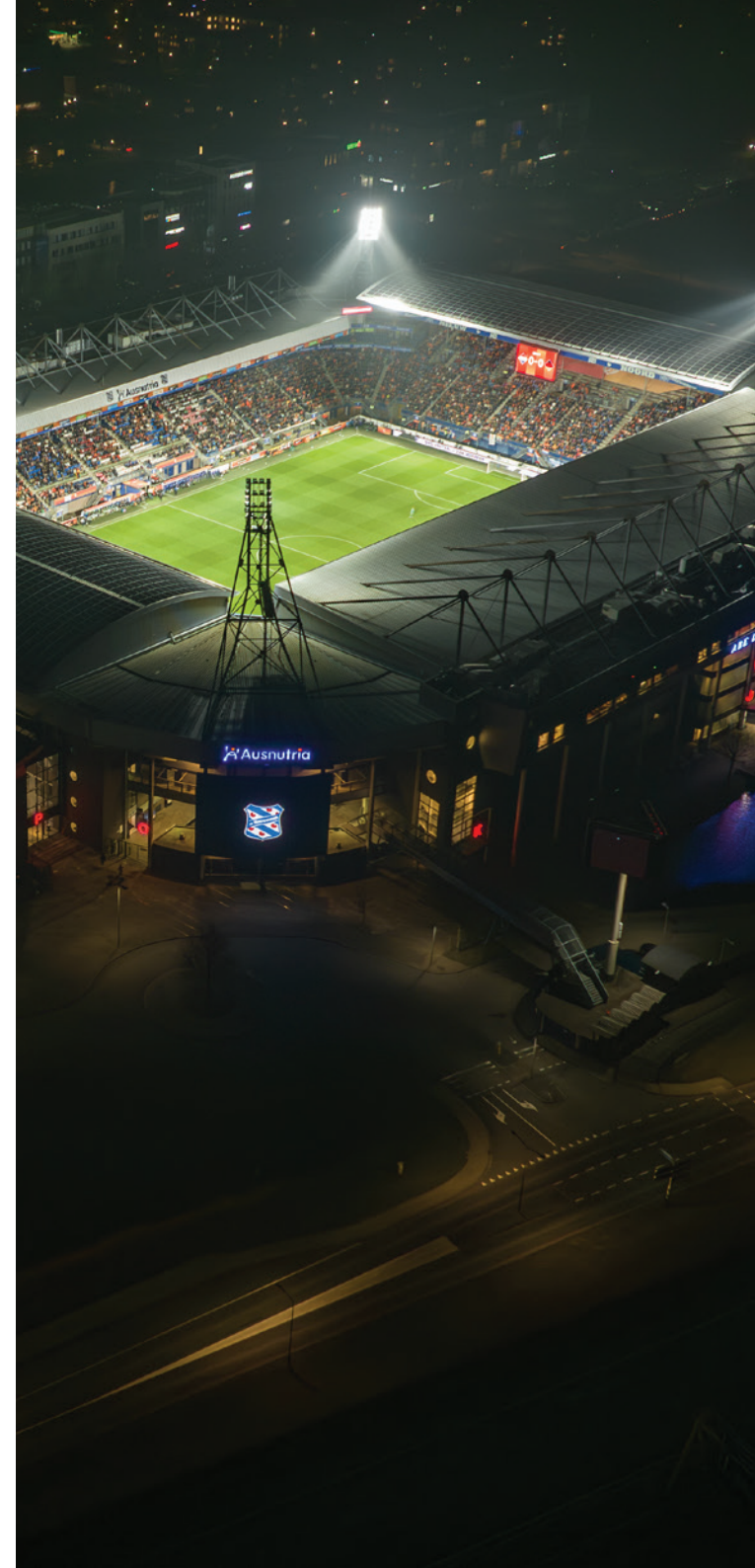
Rondom de steden brengt het vernatten van het veengebied een uitdaging mee voor de landbouwsector. Door de voortgaande bodeminklinking wordt het peilbeheer ervan steeds kostbaarder en neemt de uitstoot van CO₂ toe door afbraak van veen. Om het veenweidegebied beheersbaar te houden, moet bijvoorbeeld het waterpeil in grote delen worden verhoogd. Compensatie wordt geboden door middel van een compensatiemodel dat ontwikkeld is met behulp van de Universiteit van Wageningen²³.

Agglomeratievoordeel vanuit gezonde leefomgeving, landschap en energietransitie

De toename van economische activiteit, woningbouw en bijpassende voorzieningen vraagt niet alleen om extra inzet op de bereikbaarheid van gebieden. Deze opgaven brengen een hogere bebouwingsdichtheid met zich mee om de landschappelijke kwaliteiten buiten de steden te behouden. Dit vraagt om een verdere versterking van de aantrekkelijkheid van de steden zelf. Door te investeren in voldoende groen in en om de stad, wordt bijgedragen aan een gezonde en prettige leefomgeving, biodiversiteit, klimaatadaptatie en leefbaarheid. Om de leefomgevingskwaliteit te behouden, is inzetten op een groene en aantrekkelijke leefomgeving noodzakelijk. Het gaat hierbij ook om toekomstbestendig bouwen met verschil in woonmilieus en gebruik makend van circulaire bouw-

materialen. Dit biedt naast behoud van het vestigingsklimaat een aantrekkelijke woon- en werkomgeving voor talent en de mogelijkheid om in de stad verkoeling te vinden op hete dagen en droge voeten te houden bij hoosbuien. Het voordeel van verstedelijking voor de leefomgeving en landschap komt onder andere door efficiënter ruimtegebruik. Door compact te bouwen blijft meer open landschap behouden buiten de steden. Hogere dichtheden maken meer investeringen in kwalitatieve publieke ruimte mogelijk en meervoudig ruimtegebruik wordt economisch haalbaarder (zoals groene daken en gevels). Daarnaast kan er door een hogere bouwdichtheid mobiliteit anders worden ingericht, omdat de afhankelijkheid van de auto om voorzieningen te bereiken afneemt.

4.

Kwaliteiten en verbondenheid van Fryslân en de steden in het bijzonder

4.1 Stedelijke profilering en samenhang

Momenteel is er al een Fries Stedelijk Netwerk. Deze propositie sluit aan op vastgesteld beleid. Het Fries Stedelijk Netwerk ontleent de kracht aan de complementaire ontwikkeling van vier onderscheidende stedelijke kernen. Elk van deze steden heeft een eigen profiel ontwikkeld dat bijdraagt aan het gezamenlijk functioneren van het netwerk als geheel. Deze complementariteit en samenhang met de omliggende kernen zorgt voor een sterke regionale economie die veerkrachtig is. De concentratie van stedelijke functies in deze kernen maakt het mogelijk om het karakteristieke Friese landschap te behouden en te versterken, terwijl de bereikbaarheid van voorzieningen voor omliggende kernen gewaarborgd blijft.

De gezamenlijke ontwikkeling van deze steden versterkt het bestaande netwerk dat complementair is aan andere stedelijke regio's, terwijl het de eigen identiteit behoudt. Dit maakt het Fries Stedelijk Netwerk tot een krachtig onderdeel binnen het Stedelijk Netwerk Nederland, waar stedelijke dynamiek en kwaliteit van leven hand in hand gaan.

4.2

Fries Stedelijk Netwerk in verbinding met de kernen

De ontwikkeling van het Fries Stedelijk Netwerk vindt plaats op vier samenhangende schaalniveaus, waarbij elk niveau een cruciale functie vervult in het versterken van de gehele provinciale structuur. Leeuwarden fungeert als primaire schakel in het Stedelijk Netwerk Nederland, terwijl Drachten, Heerenveen en Sneek zich profileren als complementaire centrumsteden met specifieke economische specialisaties. De regio-centra vervolmaken dit netwerk door een fijnmazige structuur van voorzieningen en verbindingen naar omliggende kernen te waarborgen. Het kleinste schaalniveau wordt gevormd door de dorpen en landelijke gebieden, die essentieel zijn voor de Friese identiteit en leefkwaliteit. Deze gelaagde structuur heeft in de afgelopen jaren geleid tot een robuust en samenhangend stedelijk-landelijk weefsel.

De steden binnen het Fries Stedelijk Netwerk vervullen een cruciale rol als voorzieningencentra voor de omliggende kernen en landelijke gebieden. Strategische investeringen in culturele, educatieve, medische en recreatieve voorzieningen in de stedelijke knooppunten genereren directe voordelen voor inwoners van het omliggende land door verbeterde toegankelijkheid en kwaliteit. Deze verstedelijkingspropositie is expliciet gericht op het versterken van de gehele provincie, niet alleen de stedelijke centra. De integrale benadering van de woningbouwopgave in Fryslân geldt als uitgangspunt, zodat woningbouw zowel in grotere gemeenten als ook in de kleine kernen naar aard en schaal mogelijk wordt gemaakt. Dit

draagt bij aan een versterking van de leefbaarheid in zowel de stad als het land.

Tegelijkertijd profiteren de steden substantieel van de landschappelijke kwaliteit, het cultureel erfgoed en de recreatieve mogelijkheden van het omliggende landelijke gebied. Deze synergetische samenwerking tussen stad en land vormt de fundamentele kracht van het Friese verstedelijkingsmodel, waarin stedelijke dynamiek en landschappelijke kwaliteit elkaar versterken in plaats van beconcurreren.

De verstedelijkingsstrategie functioneert als katalysator voor ontwikkeling door:

- Het creëren van economische stimulansen die doorwerken in omliggende gebieden
- Het verbeteren van mobiliteitsnetwerken die stad en land verbinden
- Het behouden en versterken van voorzieningen in kleinere kernen

De versterking van het Fries Stedelijk Netwerk draagt bij aan een vitaal platteland door het bieden van werkgelegenheid en hoogwaardige voorzieningen binnen bereikbare afstand. Deze benadering waarborgt dat verstedelijking niet leidt tot verschraving van het platteland, maar juist bijdraagt aan een duurzame toekomst voor de gehele provincie.

5. Conclusie en vervolg Fries Stedelijk Netwerk

Door in te zetten op agglomeratievoordelen van het Fries stedelijk netwerk, terwijl de kwaliteit van leven en de ruimtelijke kwaliteiten behouden blijven, kan het Fries Stedelijk Netwerk een krachtige bijdrage leveren aan de nationale opgaven.

Met deze strategie kunnen Leeuwarden, Sneek, Heerenveen en Drachten zich in verbinding met de omliggende kernen positioneren als een aantrekkelijke regio, waarin stedelijke dynamiek en ruimtelijke kwaliteit hand in hand gaan. We nodigen onze partners uit om samen met ons deze ambitie waar te maken en het Fries Stedelijk Netwerk verder te ontwikkelen als onderdeel van het Stedelijk Netwerk Nederland.

Vervolg naar een langjarige samenwerking

Met deze verstedelijkingspropositie is concreet gemaakt waar in een verstedelijkingsstrategie uitvoering aan kan worden gegeven als volgende stap. Dit vraagt ook om afstemming op niveau van Noordelijk Nederland. Samenwerking met het Rijk is nodig om in het proces van de verstedelijkingsstrategie invulling te geven aan de nationale opgaven. Ook in het vervolgproces is het noodzakelijk afstemming te zoeken met het traject van de provinciale omgevingsvisie en de uitvoeringsprogramma's van de Nota Ruimte. Voor het vervolg zal een thematische verbreding plaatsvinden, waarbij de afstemming met parallelle processen bijdraagt aan de afbakening van de inhoudelijke focus. Het gaat onder andere om de verdeling van woningbouwlocaties over de kernen, het zorgdragen voor voldoende energie om economische groei en een aantrekkelijke woonomgeving te stimuleren. Anderzijds gaat het om de werking van het totale netwerk van kernen en steden en het aanbod van voorzieningen daarin. De bereikbaarheid van de regio als geheel en verbinding met Noordelijk Nederland en de rest van Nederland is daar ook een onderdeel van. Ook de waarden vanuit water, bodem en landschap versterken is onderdeel van de verdere uitwerking in de verstedelijkingsstrategie.

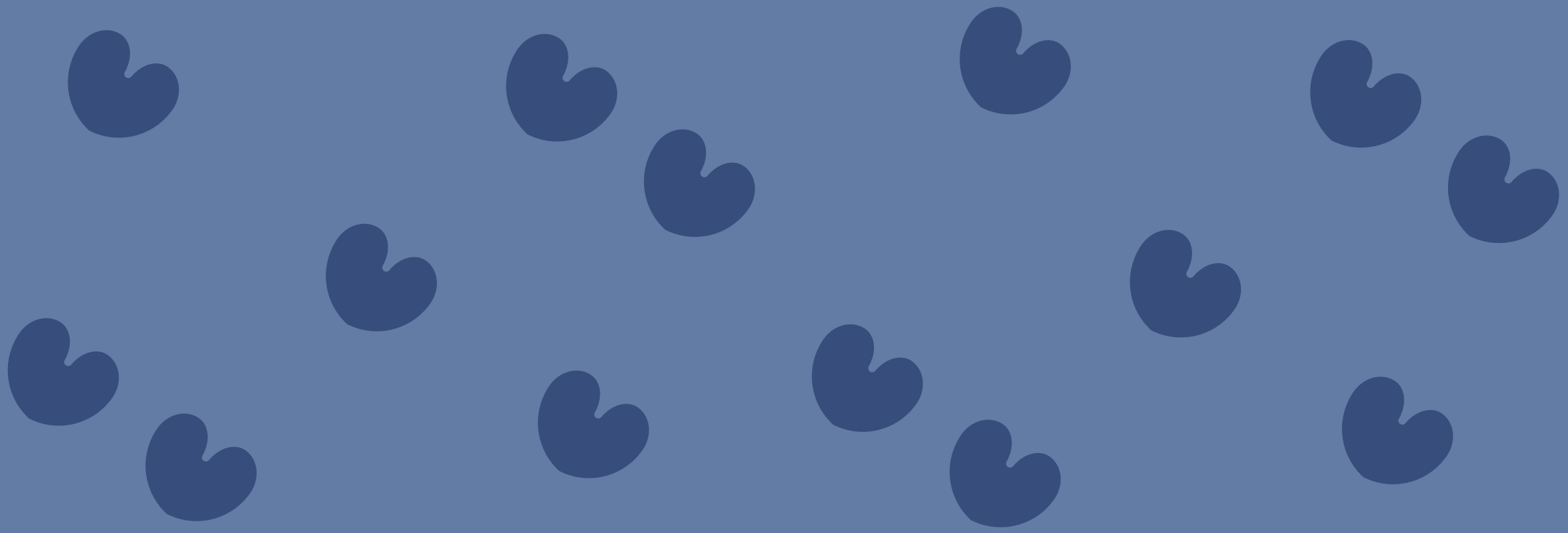
Bronnen, verwijzingen en voetnoten

1. CBS Statline. (2025). <https://opendata.cbs.nl/statline/#/CBS/nl/dataset/85035NED/table?ts=1658417234523>
 2. Centraal Bureau voor de Statistiek. (2024). Verkenning Bevolking 2050: meer ouderen en meer hoogopgeleiden. Centraal Bureau voor de Statistiek. <https://www.cbs.nl/nl-nl/nieuws/2024/26/verkenning-bevolking-2050-meer-ouderen-en-meer-hoogopgeleiden>
 3. PBL: 'straatje erbij' levert maximaal 95.000 extra woningen op. (2024). Planbureau Voor de Leefomgeving. <https://www.pbl.nl/actueel/nieuws/straatje-erbij4>. CBS, Regionale Kerncijfers,
 4. Raspe, F. Z. R. A. O. (2025). Regioprognoses: in alle Nederlandse regio's groei verwacht; maar onzekerheid groot door geopolitieke situatie - Rabobank. Rabobank. <https://www.rabobank.nl/kennis/d011470220-regioprognoses-in-alle-nederlandse-regios-groei-verwacht-maar-onzekerheid-groot-door-geopolitieke-situatie>
 5. Provincie Fryslân. (2024). Beleidsbrief economie 2025-2030 provincie Fryslân. https://cuatro.sim-cdn.nl/fryslan/uploads/beleidsbrief_economie_2025-2030.pdf?cb=Jz4QLPOq
 6. MKB-bedrijven grootste aandeel binnen de topsectoren - Westfriese Zaken. (2014). Westfriese Zaken. <http://westfriesezaken.nl/nieuws/mkb-bedrijven-grootste-aandeel-binnen-de-topsectoren/>
 7. Northern Netherlands presents plans for accelerated talent development in national Operation Beethoven. (2024). University Of Groningen. <https://www.rug.nl/about-ug/latest-news/news/archief2024/nieuwsberichten/O621-beethoven>
 8. Universiteit van het Noorden. (2025). Drivers of transition – Universiteit van het Noorden. <https://universiteitvanhetnoorden.nl/>
 9. Bureau voor Beleidsonderzoek. (2024). Effectieve innovatie in regionaal cluster Economische betekenis Watertechnologie Noord-Nederland 2024. <https://leeuwarden.ibabs.org/Document/View/dd8dde1a-a5f4-471d-83d8-b4f0726fc29e>
 10. Blue Delta Monitor. (2024). Circular materials - Blue Delta Monitor. Blue Delta Monitor. <https://bluedeltamonitor.nl/speerpunten/circular-materials/>
 11. Dairy campus. (2025). Over Ons. <https://www.dairycampus.nl/nl/home/over-ons.htm>
 12. Bouw van grootste windpark ter wereld in binnenwater | Van Oord. (2025). Project. <https://www.vanoord.com/nl/projecten/bouw-van-grootste-windpark-ter-wereld-binnenwater/#:~:text=Windpark%20Frysl%C3%A2n%20is%20het%20grootste,unieke%20vorm%20voor%20een%20windpark>
 13. Provincie Fryslân. (2022). Regionaal Waterprogramma 2022-2027. https://www.fryslan.frl/_flysystem/media/regionaal_waterprogramma_2022-2027.pdf
 14. Provincie Fryslan. (2025). De Waddenzee. Fryslan. <https://www.fryslan.frl/de-waddenzee#:~:text=Het%20werelderfgoed%20Waddenzee%20strekt%20zich,verlopen%20de%20natuurlijke%20processen%20ongestoord.>
 15. De Fryske Marren. (2025). Fryslân heeft de schoonste lucht van Nederland. <https://defryskemarren.nieuws.nl/natuur/fryslan-heeft-schoonste-lucht-van-nederland>
 16. Rood, T., Evenhuis, E., CE Delft, Bureau Buiten, & BVR. (2023). Bedrijventerreinen in een circulaire economie. https://www.pbl.nl/uploads/default/downloads/pbl-2023_toekomst-bedrijventerreinen-in-ce.pdf
 17. Zendijk, F., Aalders, R. & O. Raspe (2025). Regioprognoses: in alle Nederlandse regio's groei verwacht; maar onzekerheid groot door geopolitieke situatie. Rabobank.
 18. Regionale Monitor Brede Welvaart: mienskip, arbeidsmarkt en ruimte blijven onder druk staan - Planbureau Fryslân. (2024). Planbureau Fryslân. <https://www.planbureau Fryslan.nl/publicaties/regionale-monitor-brede-welvaart-mienskip-arbeidsmarkt-en-ruimte-blijven-onder-druk-staan/>
 19. Ministerie van Binnenlandse Zaken en Koninkrijksrelaties. (2025). Regioreflectie Elke Regio Telt. <https://www.elkeregiotelt.nl/2024>.
 20. TU Delft (2025). Stretching the concept of Borrowed Size. https://pure.tudelft.nl/ws/files/10205573/MeijersBurger_2015_Urban_Studies_Stretching_the_concept_of_borrowed_size.pdf
 21. Bastiaanssen, J., Breedijk, M., & PBL Planbureau voor de Leefomgeving. (2024). BETER BEREIKBAAR? Veranderingen in de toegang tot voorzieningen en banen in Nederland tussen 2012 en 2022 (Door Karel Martens & Daniëlle Snellen). PBL Planbureau voor de Leefomgeving. https://www.pbl.nl/system/files/document/2024-09/pbl-2024-beter-bereikbaar-5300_0.pdf
 22. Fries Sociaal Planbureau. (2020). Een Onderzoek naar Woon- en Verhuismotieven: Wonen in Dorpen in Zuidoost Friesland. In Monitoring van de Regio Deal Zuidoost Friesland. <https://www.planbureau Fryslan.nl/wp-content/uploads/2022/03/FSP-2022-03-Wonen-in-dorpen-in-Zuidoost-Friesland-DEF-1.pdf>
 23. Nieuwe Oogst. (2024). Compensatie voor vernatting veenweiden in Friesland. Nieuwe Oogst. <https://www.nieuweoogst.nl/nieuws/2024/07/03/compensatie-voor-vernatting-veenweiden-in-friesland>
- De foto's in de publicatie zijn afkomstig van de Provincie Fryslân en de gemeenten Heerenveen, Leeuwarden (Mitch de Pon), Smallingerland en Súdwest-Fryslân.

TwynstraGudde

Postbus 907
3800 AX Amersfoort
+31 33 467 77 77
www.twynstragudde.nl

MUST Stedebouw

Ridderspoorweg 140
1032 LL Amsterdam
+31 20 470 20 13
www.must.nl